

ARISTOTLE

ΑΘΗΝΑΪΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Αριστοτέλης
Αθηναίων Πολιτεία

«Public Domain»

Αριστοτέλης

Αθηναίων Πολιτεία / Αριστοτέλης — «Public Domain»,

Содержание

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ	5
ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ	11
ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ	17
Απόσπασμα 1ον	18
Απόσπασμα 2ον	20
Απόσπασμα 3ον	21
Απόσπασμα 4ον	22
Απόσπασμα 5ον	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β. (33)	25
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.	27
Конец ознакомительного фрагмента.	29

Aristotle

Αθηναίων Πολιτεία

ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

Αν ως μέτρον αναγνωρίσεως του φιλοσόφου ετίθετο η φανερά και άμεσος θεωρητική επίδρασις εκ του έργου του, ο Αριστοτέλης αναντιρρήτως θα ανεγνωρίζετο ως ο μεγαλύτερος των φιλοσόφων και των αρχαίων και των νεωτέρων. Διότι άλλαι κορυφαίαι διάνοιαι, και μάλιστα ο φωτεινός και άφθαστος Πλάτων, επέδρασαν μεν σημαντικά και βαθύτατα εις την καθόλου εξέλιξιν της σκέψεως και εις την κοινωνικήν ταύτης εκδήλωσιν, εις την θρησκείαν δηλαδή και την πολιτείαν, εις την φιλοσοφίαν και την τέχνην, αλλ' όμως κανείς δεν εχρησίμευσεν ως ανεγνωρισμένος οδηγητής και διδάσκαλος εις πάντα κλάδον της ανθρωπίνης επιστήμης ως ο Αριστοτέλης. Διότι επί δύο και πλέον χιλιάδας έτη του φιλοσόφου τούτου τα έργα – η Λογική ως αυτός την διερρύθμισεν, η πρακτική φιλοσοφική αντίληψις, ως την εκανόνισεν, η μεθοδική και διά του πειράματος επιστημονική γνώσις, ως την επιχείρησεν, η επί τη βάσει όλως ωρισμένων κανόνων καλλιτεχνία, ως την διηκρίνησε και τέλος η δογματική και ωφελιμιστική ηθική, ως την διετύπωσεν, υπήρξαν αφετηρία και γνώμονες της πρακτικής εν μέρει ενεργείας και της θεωρητικής εν γένει παραγωγής.

Και κάτι πλέον τούτου ακόμη· η διδασκαλία του έπαυσε μεν από της εποχής του Βάκωνος να είναι η από καθέδρας και επίσημος, αλλ' ουχ ήττον παρέμεινεν αναγκαστικώς και οργανικώς ισχυρά και σπουδαίως επιδρώσα επί της ανθρωπίνης σκέψεως μέχρι σήμερα. Διότι, πλην ολίγων νεωτάτων φιλοσόφων, παραμένει εδραία και αποκλειστική ακόμη η πίστις εις το πείραμα και μάλιστα η υπαγωγή των γενικοτήτων εις τους επιστημονικούς νόμους, ήτοι εις τα εκ μερικοτήτων δεδομένα πορίσματα. Μικράν δε παραλλαγήν διά την πλειονότητα των σκεπτομένων υπέστη ο τρόπος του συλλογίζεσθαι, ο διατυπωθείς υπό του Αριστοτέλους. Μέχρι τούτου, ώστε ο βαθύτερον και ουσιαστικώτερον ερευνών και διεισδύων να διακρίνη ότι οι δύο αντίθετοι φιλοσοφικοί τρόποι, οι επικρατούντες ήδη, ήτοι η *Εγχειανή* φιλοσοφική μέθοδος, ο μεταφυσικισμός, και η αντίθετος *Θετική* φιλοσοφία, ο επιστημονισμός, έχουσιν επ' αυτών καταφανή και ουσιώδη την Αριστοτελικήν επίδρασιν, ο μεν Εγχειανός τρόπος εκ των μεταφυσικών του Αριστοτέλους, ο δε ποζιτιβιστικός εκ των φυσικών αυτού. Και μόνον ίσως εργασίαι μερικάι, ως αι περί *groupes* και *ensembles* μαθηματικά θεωρία ή φιλοσοφικοί υπαινιγμοί ασυστηματοποίητοι ακόμη, ως π.χ. αι αντιλήψεις του Νίτσε και αι μελέται του Ποανκαρέ, δύναται να θεωρηθώσιν αποφυγούσαι κατά το πλείστον την αριστοτελικήν επίδρασιν. Τούτο δε το κολοσσαίον όντως και μοναδικόν κατόρθωμα μιας μόνης διανοίας δύναται να εξηγηθή, όταν αντιληφθή τις ορθώς τον Αριστοτέλην όπως χαρακτηρίζει αυτόν ο Τζέλλερ ιδρυτήν της «*φιλοσοφίας των αντιλήψεων*» ήτοι – καθαρώτερα και γενικώτερα – ως συγκεφαλαιώσαντα και συστηματοποιήσαντα τα μέχρι των χρόνων του δεδομένα της ανθρωπίνης γνώσεως και σοφίας. Κατά τρόπον και δι' αιτίας αναλόγους προς τον τρόπον και τας αιτίας, αι οποίαι ανέδειξαν θεμελιωτάς θρησκείων τους παρουσιάσαντας εις πρακτικά πορίσματα ηθικά και εις δογματικά συμπεράσματα καλλιτέχνα την συνολικήν επί της εποχής των επικρατούσαν σκέψιν.

Τοιαύτη υπήρξεν η επίδρασις του Αριστοτέλους και τοιούτον το έργον του κατά κεφαλαιώδη χαρακτηρισμόν.

Εγεννήθη δε ο Έλλην φιλόσοφος το 384 π. χ. εις τα Στάγειρα της Μακεδονίας, ήτοι εις πόλιν Ελληνικήν αποικίαν των Χαλκιδέων. Πατήρ του ήτον ο ιατρός Νικόμαχος, συγγραφεύς έργων τινών περί φυσικής, φίλος δε στενός του βασιλέως των Μακεδόνων Αμύντα του Β' εις την αυλήν του οποίου και έζησε μέχρι του θανάτου αυτού. Μήτηρ δε αυτού ήτον η

Βαισιτιάς από παλαιάν και διαπρεπή οικογένειαν αποίκων, αποθανούσα κατά την νηπιακήν ηλικίαν του Αριστοτέλους. – Πριν ή γίνη έφηβος έχασε και τον πατέρα του ο Αριστοτέλης, ανέλαβε δε τότε την κηδεμονίαν αυτού και των αδελφών του ο πατρικός φίλος Πρόξενος ο Αταρνεύς, την δε Ανατροφήν η σύζυγος τούτου. Εις τα έργα του ο Αριστοτέλης με αγάπην κ' ευγνωμοσύνην αναφέρει συχνά τους κηδεμόνας του, απορφανισθέντα δε τον υιόν αυτών υιοθέτησε και κατόπιν ενύμφευσε με την θυγατέρα του Πυθιάδα. Και εις την διαθήκην του τέλος, ως διασώζει αυτήν Διογένης ο Λαέρτιος, ορίζει να στηθώσιν ανδριάντες εις εκείνους, προς ένδειξιν της ευγνωμοσύνης του.

Κατά την νεανικήν ηλικίαν του ο Αριστοτέλης, ως λέγεται υπό τινων μεταγενεστέρων, επέρασε ζώην άσωτον, σπαταλήσας δε την σημαντικήν πατρικήν περιουσίαν έγινε στρατιώτης ή κατ' άλλους μυροπώλης προς συντήρησίν του. Εκ παραλλήλου όμως είναι βεβαιωμένον ότι ανέκαθεν είχε φιλομάθειαν, επίδοσιν εις τας θεωρητικάς μελέτας και θαυμασίαν αντίληψιν. Διά τούτο δε και νεώτατος αυτός των μαθητών ή μάλλον ακροατών του Πλάτωνος – διότι δεκαεπτά ετών προσήλθεν εις την Πλατωνικήν Ακαδημίαν – διεκρίνετο υπέρ πάντας. Αναφέρεται δε ανεκδοτικώς διά την φιλοπονίαν του ότι επειδή εμελέτα και την νύκτα εις την κλίνην του, εκράτει εις την αριστεράν του χείρα χαλκίνην σφαίραν, είχε δε κάτωθεν λεκάνην μεταλλίνην, ώστε, εάν εκ του κόπου και της αγρυπνίας απεκοιμάτο να πίπτη η σφαίρα και ν' αφυπνίζεται αυτός από τον κρότον. Και είναι μεν ίσως ταύτα και τα παρόμοια υπερβολαί, εις τας οποίας ηρέσκοντο οι συγγραφείς της παρακμής, βέβαιον όμως απομένει ότι από της νεανικής ηλικίας του ο Αριστοτέλης επεδόθη με ζήλον και με εμβρίθειαν εις την μελέτην. Λαμβάνοντες δε υπ' όψιν ότι εδείκνυε τότε τάσιν εις τον υπερβολικόν του σώματος καλλωπισμόν και εις την επίδειξιν, δι' όπερ και ο Πλάτων ο διδάσκαλός του δυσηρεστείτο «Αριστοτέλους χρωμένου εσθήτι επισήμω και δακτυλίοις και κουρά» δυνάμεθα να δεχθώμεν ότι νέος ο Αριστοτέλης επεδίδετο παραλλήλως εις την κοσμικήν ζώην και την φιλοσοφίαν.

Διατελέσας μαθητής του Πλάτωνος αρκετά έτη ο Αριστοτέλης, έγινεν έπειτα διδάσκαλος της ρητορικής. Επειδή όμως υπεβλέπετο ως μακεδονίζων, έφυγε μετά τον θάνατον του Πλάτωνος, συμβάντα τω 348 π. χ., από τας Αθήνας και μετέβη με άλλον του Πλάτωνος επιφανή μαθητήν, τον Ξενοκράτην, εις Μικρασίαν, όπου εφιλοξενήθη υπό του Αταρνεώς τυράννου Ερμεία. Ήτο δε ο Ερμείας πρώην δούλος, ακούσας μαθήματα ρητορικής από τον Αριστοτέλην εις τας Αθήνας και κατόπιν διά της αρετής και της αξίας του ανυψωθείς εις το αξίωμα του τυράννου, αναδειχθείς δε προστάτης της αυτονομίας των Ελληνικών της Ασίας πόλεων και ως τοιούτος δι' επιβουλής φονευθείς υπό του βασιλέως της Περσίας. Ο θάνατός του φαίνεται να ελύπησε πολύ τον υπ' αυτού ευεργετηθέντα Αριστοτέλην, ο οποίος και ενυμφεύθη εξ ευγνωμοσύνης την ορφανήν θυγατέρα εκείνου, αργότερον δε και έστησεν εις μνήμην του ανδριάντα εις τους Δελφούς με το επίγραμμα:

Τόνδε ποτ' ουχ οσίως παραβάς μακάρων θέμιν αγνήν
έκτεινε Περσών τοξοφόρων βασιλεύς,
ου φανερώς λόγχη φονίοις εν αγώσι κρατήσας,
αλλ' ανδρός πίστει χρησάμενος δολίου —

συνθέσας, ως λέγεται, προς τιμήν αυτού και τον έξοχον εκείνον παιάνα εις την αρετήν:

Αρετά, πολύμοχθε γενεί βροτείω,
θήραμα κάλλιστον βίω..

Μετά τον φόνον του Ερμεία φοβούμενος την καταδίωξιν του Πέρσου βασιλέως έφυγεν εις Μυτιλήνην, όπου και έμεινεν επί τινα έτη. Εκείθεν δε, είτε και εξ Αθηνών επιστρέψαντα, τον προσεκάλεσεν ο βασιλεύς της Μακεδονίας Φίλιππος, διά να του αναθέση την αγωγήν του

υιού του Αλεξάνδρου, ο οποίος τότε ήτο δεκατεσσάρων ετών. Εισ την διδασκαλίαν τούτου ο Αριστοτέλης ησχολήθη τέσσαρα έτη, συγγράψας ειδικώς διά τον μαθητήν του καί τινα έργα, μεταξύ των οποίων είναι το απωλεσθέν περί Βασιλείας και το αμφισβητούμενον Ρητορική εις Αλέξανδρον. Εισ τον αυτόν καιρόν έκαμε και την επιμελημένην της Ιλιάδος αντιγραφήν – την περιώνυμον από νάρθηκος έκδοσιν – την οποίαν πάντοτε είχεν υπό το προσκεφάλαιόν του ο Αλέξανδρος.

Και μετά την τετραετή διδασκαλίαν όμως ο Αριστοτέλης εξηκολούθησε να μένη εις την Μακεδονικήν αυλήν, μέχρι της εποχής καθ' ήν ο Αλέξανδρος ετοιμάζετο να εκστρατεύση εις Ασίαν.

Τότε, κατά το 335 π. Χ., επέστρεψεν ο Αριστοτέλης εις τας Αθήνας, ίδρυσε δε την διάσημον φιλοσοφικήν σχολήν του, η οποία ωνομάσθη «Περιπατητική» εξ αιτίας της συνηθείας που είχαν ο Αριστοτέλης να διδάσκη περιπατών. Εσύστησε δε αυτήν εις το Λύκειον, ευρύχωρον, δημόσιον δενδρόφυτον και σύσκιον χώρον, αφιερωμένον εις τον Λύκειον Απόλλωνα, εκτεινόμενον δε υπό τον Λυκαβηττόν, ήτοι εις μέρος της πόλεως αντιθέτως κείμενον του κήπου της Ακαδημίας, όπου υπήρχεν η Πλατωνική σχολή. – Συνήθως, διδάσκων έκαμινεν ο Αριστοτέλης δύο παραδόσεις ή περιπάτους, τον εωθινόν και τον δειλινόν. Και κατά μεν τον εωθινόν edίδασκε τους αρχαιοτέρους μαθητάς επιστημονικωτέρας γνώσεις και υψηλοτέραν θεωρητικήν σοφίαν, κατά δε τον δειλινόν edίδασκε τους αρχαρίους μαθητάς και άλλους ακροατάς στοιχειώδη μαθήματα φιλοσοφίας, ρητορικής κ. τ. λ. Ούτω δε τα μεν πρωινά μαθήματα ωνομάσθησαν *ακροαματικοί λόγοι*, τα δε απογευματινά *εγκύκλιοι ή εν κοινώ ή εξωτερικοί λόγοι*. Μολονότι δε αργότερον ελέχθη ότι ήσαν *οι ακροαματικοί λόγοι* ιδιαιτέρα και απόκρυφος διδασκαλία του Αριστοτέλους, ώστε να πιστευθή ότι και μυστική Αριστοτελική φιλοσοφία υπήρξεν, όμως εκ της μελέτης των Αριστοτελικών έργων και εκ του ενιαίου τρόπου σκέψεως εν αυτοίς προκύπτει βέβαιον το πόρισμα ότι μία και μόνη υπήρξεν η Αριστοτελική φιλοσοφία, οποία μας παρουσιάζεται και σήμερα, διαστολή δε των μαθημάτων εγένετο απλώς λόγω της διαφόρου μορφώσεως των μαθητών του φιλοσόφου, οίτινες ήσαν πολλοί και ποικίλοι τον νουν και την γνώσιν – διότι η Σχολή ευθύς από της συστάσεώς της πολύ ευδοκίμησεν εις τας Αθήνας.

Αιτία δε της ευδοκιμήσεως υπήρξεν η μεγάλη και μοναδική ευρυμάθεια του διδασκάλου και η θαυμαστή και σαφής ρητορική του δεινότης. Διότι αληθώς, ότε συνέστησε την σχολήν του, είχεν ήδη αποθησαυρίσει το πλείστον μέρος των θεωρητικών και των πρακτικών αυτού γνώσεων, εξακολουθήσας μολαταύτα τας μελέτας και τα πειράματα και τας θεωρητικάς εργασίας του μέχρι τέλους της ζωής του. Ούτω πλην της διδασκαλίας του Πλάτωνος φαίνεται ο Αριστοτέλης παρακολουθήσας και άλλων εις τας Αθήνας τότε φιλοσόφων και σοφιστών τας διδασκαλίας. Ήσαν δε πολλοί ούτοι και σημαντικοί, τους οποίους επεσκίασε πλέον του δέοντος ίσως η σθεναρά και διανυγής Σωκρατική φιλοσοφία, η εξαρθείσα εις ιλιγγιώδη ελαστικότητα και αποκτήσασα αίγλην ανυπέρβλητον διά των διατυπώσεων και γενικεύσεων του Πλάτωνος. Και τούτο, η απορρόφησης δηλαδή και η αμαύρωσις πολλών και σημαντικών εργασιών υπό μιας ολοκληρωτικής και υπερόχου εργασίας, παρουσιάζεται πάντοτε ως σταθερόν κοινωνιολογικόν φαινόμενον εις την εξέλιξιν της θεωρίας και της πράξεως – επαρκές μαρτύριον και χαρακτηριστική ένδειξις της μικράς σημασίας των ατόμων εν τη ζωή του συνόλου.

Πλην δε της ποικίλης σοφίας, όσην κατά την πρώτην εις τας Αθήνας διατριβήν του είχε συγκομίσει ο Αριστοτέλης, φαίνεται ότι και κατά τους χρόνους της εν Μικρασία και εν Μυτιλήνη διαμονής του, μακράν του σοφιστικού συρμού και εις ησυχίαν ευρισκόμενος και γαλήνην επήυξησε τας γνώσεις αυτού με ακριβή μάθησιν των όσα και παλαιόθεν και κατά την εποχήν του edίδασκαν οι φιλόσοφοι της Ιωνικής Σχολής, οι κυρίως περί τα φυσικά ασχολούμενοι και από τούτων την φιλοσοφίαν αναπτύσσοντες.

Ἐπειτα κατά το διάστημα της παιδείσεως του Αλεξάνδρου και εις την Μακεδονικὴν αὐλὴν κατόπιν διατρίβων ἔλαβεν αφορμὴν και ἀνεῖσιν να συστηματοποίησιν μεν τας ἀπείρους γνώσεις του κατά τρόπον διδακτικόν ὡς και τα εκ τούτων ἠθικά και πολιτικά πορίσματα, να επαυξήσῃ δε μεγάλως δι' ἰδίων αὐτοῦ πειραμάτων και παρατηρήσεων τας ἐπὶ της φυσικῆς και της φυσιολογίας γνώσεις του τότε καιροῦ. Διότι ἀφθονα προς τούτο παρείχοντο εις αὐτόν τα μέσα ὑπὸ των Μακεδόνων βασιλέων και τότε και κατόπιν, ὅτε κατά την ἐκστρατείαν του Μεγάλου Αλεξάνδρου εις την Ἀσίαν χιλιάδες ἀνδρῶν ἐμισθοδοτοῦντο ὑπὸ του βασιλέως διὰ να συλλέγουν και ν' ἀποστέλλουν εις τον Ἀριστοτέλην ὅλα τα ζῶα, τα φυτά και τα περιέργα ἐν γένει πράγματα της Ἀσιατικῆς χώρας, ὅπως ἀναφέρει ο Πλίνιος. Ἀν δε πιστεύσωμεν τον Ἀθηναῖον, διὰ τον καταρτισμὸν των ἐπιστημονικῶν συλλογῶν και της βιβλιοθήκης του Ἀριστοτέλους ἐχορήγησεν ο Αλέξανδρος οκτακόσια τάλαντα, ἤτοι τέσσαρα και πλέον ἑκατομμύρια φράγκων. Οὕτω κατήρτισε την «περὶ ζῶων ἱστορίαν» και τα ἄλλα ἐπὶ των φυσικῶν ἐπιστημῶν ἔργα του θαυμαστά ἕως σήμερον διὰ την μέθοδον και ἐκπληκτικὰ οὐχὶ σπανίως διὰ την ἀκρίβειαν, συγγραφέντα κατά την δευτέραν εις τας Ἀθήνας διαμονὴν του και μετὰ την σύστασιν της ἰδικῆς του Περιπατητικῆς του Σχολῆς.

Ἦτο δε ο Ἀριστοτέλης την εποχὴν, κατά την ὁποίαν ἰδρυσε την σχολὴν του ἠλικίας πενήτηκοντα και πλέον ἐτῶν. Ὡστε εὐλόγως να δύναται τις να υποθέσῃ ὅτι τας μεν θεωρητικὰς γνώσεις του εἶχεν ἕως τότε συμπληρώσει, την δε ταξινομήσιν της ὑπ' αὐτοῦ συναφθείσης ποικίλης θεωρητικῆς και πρακτικῆς ὕλης και την συνέχειαν των πειραμάτων αὐτοῦ και παρατηρήσεων και την διαρρῦθμῖσιν και συγγραφὴν των πλειοτέρων και σημαντικωτέρων ἔργων του ἐξηκολούθησεν ἔκτοτε και μέχρι τέλους της ζωῆς του. Ἐβοήθησε δε πολὺ εις την ταξινομήσιν και εις την κατασκευὴν ἡ καθημερινὴ και συστηματικὴ διδασκαλία και ὀχι ὀλίγον ἴσως συνετέλεσεν ἡ ὑπὸ την ἐπίβλεψιν και κατά τας ὁδηγίας του και κατά ἀρχικόν, δι' ἕκαστον ἔργον, ἰδικόν του σχέδιον συνεργασία των μαθητῶν του.

Διὰ τούτο δε και εις τα σωζόμενα συγγράμματα του Ἀριστοτέλους, εκ των ὁποίων ἴσως μερικά ἐγράφησαν ὑπὸ των μαθητῶν του ὡς αὐτός ὑπηγόρευσε και ὠδήγει, καταφαίνεται πλείστη μεν φροντίς και ικανότης εις συστηματοποίησιν και σαφήνειαν, ὀλίγη δε ἐπιμέλεια ὕφους και πλαστικῆς εἰκονίσεως. Ὡστε και κατά την ὕλην και κατά την μορφήν να ἐνθυμίζουν τον τύπον Ἐγκυκλοπαιδείας περιλαμβανούσης τα σύνολον σχεδόν των τότε γνώσεων, ἀλλ' ὑπὸ μορφήν και κατά σύστημα και σύμφωνα προς την φιλοσοφίαν ἐνός μόνου συγγραφέως. Τόσον δε εἶναι το πλῆθος των γνώσεων ὅσας τα Ἀριστοτελικά συγγράμματα περιέλαβον και τόσαι προδήλως εἶναι αἱ νέαι παρατηρήσεις και αἱ νέαι θεωρίαι, ὅσας εις ἕνα ἕκαστον θέμα ο φυσιοδίφης και φιλόσοφος συγγραφεὺς ἰδικὰς του προσέθεσε και τόση εἶναι της διευκρινήσεως και της συστηματοποίησεως ἡ δύναμις και ἡ ἀριότης, ὥστε δικαίως ἐλέχθη ὑπὸ Γερμανοῦ σοφοῦ ὅτι ἄλλος Ἀριστοτέλης οὔτε ἐγεννήθη οὔτε θα γεννηθῆ, ἀλλ' οὔτε και εἶναι ἀνάγκη να γεννηθῆ.

Ἐκ των συγγραμμάτων του Ἀριστοτέλους ὀλίγα, μόλις το ἕν τρίτον ἴσως, διεσώθησαν. Και τούτο θετικῶς δύναται τις να συμπεράνη εκ πολλῶν ὑπ' ἀρχαίων συγγραφέων ἀναφερομένων Ἀριστοτελικῶν ἔργων ἀγνώστων εις ἡμᾶς, μάλιστα δε εκ του καταλόγου του Διογένους Λαερτίου και εκ των ὑπὸ του Μεναγίου και του Ἄραβος Ἐλ Καζίρ μνημονευόμενων ἀπαριθμήσεων. Τίνα ὅμως ἦσαν ἀκριβῶς τα συγγράμματα ταῦτα και τίνες καν οἱ τίτλοι των δεν δυνάμεθα να γνωρίζωμεν ἀσφαλῶς, διότι και εις την παρένθεσιν αὐτῶν παρ' ἀρχαίους και εις τας μεταγενεστέρας ἀπαριθμήσεις ἐπικρατεῖ ἀσάφεια και ἀοριστία. Οὐχ ἦττον ὡς σημαντικωτέρα ἴσως των ἀπωλειῶν δύναται να θεωρηθῆ ἡ ἀπώλεια της «Συναγωγῆς Πολιτειῶν», ογκώδους ἔργου, το ὁποῖον περιεῖχε την ἀνάλυσιν 158 ἢ κατ' ἄλλους 255 πολιτειῶν, εκ των ὁποίων μία εἶναι και ἡ «Αθηναίων Πολιτεία» ἡ ἀνευρεθείσα προ ὀλίγων ἐτῶν ἐπὶ Αἰγυπτιακοῦ παπύρου και κατά το πλείστον ἀποκατασταθεῖσα.

Τα ἔργα του Ἀριστοτέλους ἀπὸ των ἀρχαίων ἤδη χρόνων κατετάχθησαν συστηματικῶς και κατά διαφόρους τρόπους. Οὕτως ἐχωρίσθησαν εις *υπομνηματικά*, ἤτοι ἀποτελούμενα

εκ σημειώσεων και *συνταγματικά*, ήτοι αποτελούντα πλήρεις πραγματείας, από άλλης δε απόψεως εις *εσωτερικά* ήτοι περιέχοντα τας υψηλότερας διδασκαλίας του Αριστοτέλους και *εξωτερικά* ή εν κοινώ ήτοι προπαιδευτικά.

Και αυτός δε ο Αριστοτέλης επιτυχώς διεχώρισε τα φιλοσοφικά μόνον έργα του, τα κληθέντα υπ' αυτού *λόγοι*, εις *οργανικούς λόγους* ή λογικούς, εις *θεωρητικούς* και εις *πρακτικούς*.

Εκ των νεωτέρων κατατάξεων τέλος επεκράτησεν η της πρώτης Αλδείου εκδόσεως, η χωρίζουσα τα σωζόμενα έργα εις:

1) *Λογικήν*, περιλαμβάνουσας τα έργα. *Κατηγορίας*, *Περί ερμηνείας*, *Αναλυτικά πρότερα*, *Αναλυτικά ύστερα*, *Τοπικά* και *Περί σοφιστικών ελέγχων*. Η σειρά αυτή ονομάσθη υπό των νεωτέρων «Όργανον».

2) *Φυσικά*, κατά την αρχαίαν, εννοείται, και γενικωτέραν έννοιαν του όρου, περιλαμβάνοντα πραγματείας: *Φυσικής ακροάσεως βιβλίον δον Περί Ουρανού*, *Περί Γενέσεως και Φθοράς*, *Μετεωρολογικά*, *Περί Ψυχής*, *Περί Αισθήσεως και Αισθητών*, *Περί Μνήμης και Αναμνήσεως*, *Περί Μακροβιότητος*, και *Βραχυβιότητος*, *Περί Νεότητος και Γήρατος*, *Περί Ύπνου και Εγρηγόρσεως*, *Περί Μαντικής της εν τοις Ύπνοις*, *Περί Ζωής και Θανάτου*, *Περί Αναπνοής*, *Περί τα Ζώα Ιστορίας*, *Περί ζώων γενέσεως*, *Περί ζώων κινήσεως*, *Περί ζώων μορίων*, *Περί ζώων πορείας*, *Περί Ζώων χρωμάτων*, *Περί ακουστών*, *Φυσιογνωμικά*, *Περί φυτών* (διασωθέν εν Λατινική ή Αραβική μεταφράσει), *Περί θανμασιών ακουσμάτων*, *Μηχανικά προβλήματα* και *Περί Ατόμων γραμμών*.

3) *Τα μετά τα φυσικά*, περιλαμβάνοντα δεκατέσσαρα βιβλία και τας διατριβάς *Περί Μελίσσου*, *Περί Ξενοφάνους* και *Περί Γοργίου*.

4) *Τα πρακτικά*, περιλαμβάνοντα τα *Ηθικά Νικομάχεια*, τα *Μεγάλα* και τα *Ευδήμεια*, *Τα Πολιτικά*, *την Αθηναίων Πολιτείαν*, *την Ρητορικήν*, *την Ρητορικήν εις Αλέξανδρον* (αμφισβητούμενην) και την *Ποιητικήν* και

5) *Τα αποσπάσματα* (ήτοι τα σωζόμενα παρενθετικώς εις έργα αρχαίων συγγραφέων). *Αι επιστολαί* (αμφισβητούμεναι κατά το πλείστον και *Τα ποιήματα* επίσης αμφισβητούμενα.

Οι τίτλοι ούτοι απλώς άνευ επεξηγήσεως παρατεθέντες δύνανται να δείξωσι την ευρύτητα, την ποικιλίαν και το τεράστιον μέγεθος του Αριστοτελείου έργου, το οποίον, όπως εν αρχή των σημειώσεων τούτων είπομεν, απετέλεσε τον επιστημονικόν και φιλοσοφικόν κώδικα της πολιτισμένης ανθρωπότητος επί δύο και πλέον χιλιάδας έτη, αποτελεί δε και τώρα ακόμη το *πνευματικόν έθιμον* σχεδόν όλης της συνήθους επιστημονικής και φιλοσοφικής δημιουργίας.

Και ανάλυσις μεν του φιλοσοφικού συστήματος του Αριστοτέλους και έκθεσις της επιστημονικής αυτού εργασίας, έστω και στοιχειωδώς επιχειρούμεναι, θα εξέτειναν το σημείωμα τούτο αναγκαστικώς εις ογκώδη πραγματείαν. Τούτο δε μόνον δύναται να λεχθή συμπερασματικώς και από μιας μόνον απόψεως, γενικής αλλ' όχι και συνολικής, ότι ο Αριστοτέλης βάσιν της επιστήμης έθεσε το πείραμα και την παρατήρησιν, ως σκοπόν δε πάσης επιστήμης ώρισε την γνώσιν των αιτίων, των πραγμάτων και φαινομένων εκείνων, όσα υπόκεινται εις την πείραν. Ούτω, καθ' α ο ίδιος διευκρινίζει, (Μετά τα φυσικά Βιβλ. Α'. ΙΙΙ) *η πείρα μεν παρέχει ημίν το γεγονός, η επιστήμη δε ζητεί το αίτιον και το διατί πρώτον*.

Από τοιαύτης αφετηρίας ορμώμενος ο Αριστοτέλης κρίνεται ως αντίθετος της Πλατωνικής φιλοσοφίας, ενώ ίσως επισταμένη και βαθυτέρα μελέτη του Πλατωνικού και παραλλήλως του Αριστοτελικού έργου θα εδείκνυε την Αριστοτελικήν φιλοσοφίαν, αντιθέτως προς την γνώμην και την απόφασιν του μεγάλου ιδρυτού της, ως ασχοληθείσαν κυρίως περί έν μέρος των Πλατωνικών αντιλήψεων και ακολουθήσασαν μίαν από τας μεθόδους διανοητικής εξελίξεως και γνώσεως του επιστητού, τας οποίας διετύπωσεν η καταπληκτικώς αντιληπτική διάνοια του Πλάτωνος, η δαιμονίως διδούσα ως ωρισμένον μεν και ωφέλιμον τον βαθμιαίως πλατυνόμενον ορίζοντα των γνώσεων – την ανθρωπίνην

δηλονότι συνθήκην και συμφωνίαν – αόριστον δε και ατέρμονα τον ορίζοντα της όλης ζωής προς τον οποίον αναγκαστικώς και εξ εσωτερικής ορμής ατενίζει (θεωρεί) ο ανθρώπινος νους και τοιουτοτρόπως συμπερασματικώς διαχαράξασα ούτω τους επαλλήλους και ομοκέντρους κύκλους της Επιστήμης και της Υποθέσεως.

Είναι δε χρήσιμος ο περί της Πλατωνικής φιλοσοφίας υπαινιγμός ούτος, διά να δειχθή κάπως εξ αντιδιαστολής και εναργέστερον πως ο μεν Πλάτων δύναται να λογισθή ως το υψηλότατον σημείον, εις το οποίον ανήλθεν η Ελληνική σκέψις, η κληρονόμος όλης της ανατολικής γνώσεως και δημιουργός αμυθήτου επί πλέον θησαυρού σοφίας, ο δε Αριστοτέλης πρέπει να χαρακτηρισθή ο πρώτος μετά την δημιουργικότητα και προς την κατάβασιν σταθμός.

Την φιλοσοφικήν αυτού σχολήν διηύθυνεν ο Αριστοτέλης μέχρι του 32? π. Χ., οπότε, επειδή το αντιμακεδονικόν κόμμα είχε ενισχυθή ένεκα του θανάτου του Αλεξάνδρου, κινδυνεύων ως φίλος της μακεδονικής δυναστείας ηναγκάσθη να φύγη εις Χαλκίδα της Ευβοίας, όπου και απέθανε μετά έν έτος από χρόνιον οικογενειακόν του νόσημα του στομάχου.

Αι σπερμολογίαι, τας οποίας συγγραφείς της παρακμής και τινες εκκλησιαστικοί ανέφεραν περί του Αριστοτέλους, ως αστόργου προς τον προστάτην του Ερμείαν και ως αγνώμονος προς τον Πλάτωνα και ως επιβουλευθέντος την ζωήν του μαθητού και ευεργέτου αυτού Αλεξάνδρου, καθώς και ο μύθος περί αυτοκτονίας του, αποδεικνύονται εξ αυτών των πραγμάτων, ήτοι εκ των συγγραμμάτων του Αριστοτέλους και εκ των αυθεντικών λεπτομερειών του βίου του, τελείως αστήρικτα μυθεύματα, ανάξια εκτενεστέρας μνείας.

I. Ζεφβός

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Μεταξύ των έργων του Αριστοτέλους, τα οποία είτε συνετάχθησαν διά την **εξωτερικήν ή εν κοινώ** διδασκαλίαν, περί της οποίας εις τας προτασσομένας σημειώσεις έγινε λόγος, είτε εξ αυτής προέκυψαν, είναι και το απολεσθέν πολύτομον έργον του «Συναγωγή Πολιτειών» ή απλώς «Πολιτεία» τιλοφορούμενον. Εις το σύγγραμμα δε τούτο περιεγράφοντο και ανελύοντο κατά μεν τον Διογένην Λαέρτιον και τον Ησύχιον 158 πολιτεύματα διαφόρων πόλεων και κρατών, κατά δε τον Αραβικόν κατάλογον τον λεγόμενον του Πτολεμαίου 161, κατά δε τον Αμμώνιον 240, κατά δε τον Μενάγιον 245 και κατ' άλλους τέλος 250 ή και 255 πολιτεύματα, ⁽¹⁾ εκ των οποίων πλείστα Ελληνικά, τινά δε βαρβαρικά. Ταύτα μάλιστα, ως φαίνεται, περιλαμβάνοντο εις μίαν μόνην πραγματείαν υπό τον τίτλον «Νόμμα βαρβαρικά», πλην του πολιτεύματος των Καρχηδονίων, αποτελούντος ιδίαν πραγματείαν. Την τιοιαύτην έκτασιν της Συναγωγής Πολιτειών προσμαρτυρεί και ο Κικέρων, παρέχων νύξιν και περί της ύλης εν συνόλω της συγγραφής ⁽²⁾.

Προ του Αριστοτέλους ιστορικήν και κριτικήν ανάλυσιν πολιτευμάτων είχεν επιχειρήσει ο Κριτίας, ο μαθητής του Γοργίου και του Σωκράτους, ο κατόπιν γενόμενος εκ των τριάκοντα τυράννων, συγγράψας περί Λακεδαιμονίων, περί Θεσσαλών και περί Αθηναίων πολιτείας, λαών δηλαδή, παρά τοις οποίοις επί πολύ είχε διατρίψει. Τα σωζόμενα αποσπάσματα ⁽³⁾ μαρτυρούσι τάσιν υπερβολικήν προς λεπτομερή και παραστατικήν περιγραφήν των εθίμων και ιστόρησιν αμφιβόλων ανεκδότων, ουχί δε και ιστορικήν εμβρίθειαν. Αντιθέτως ο Αριστοτέλης αποφυγών σχεδόν από συστήματος την περιγραφικότητα, αν και περιγράψας τα έθιμα εφ' όσον εχρειάζετο τούτο προς τον σκοπόν του, απέβλεψε κυρίως εις την ιστορικήν διευκρίνησιν της εξελίξεως των πολιτευμάτων και εις την επ' αυτών συγχρονιστικήν επί των γεγονότων κρίσιν. Ούτω κατά τον επιτυχή χαρακτηρισμόν του Θεοδ. Ραϊνάχ η «Συναγωγή Πολιτειών» ήτο **ανάλυσις** των γεγονότων και των ιδεών του φιλοσόφου, των οποίων τα **Πολιτικά** του απετέλουν την **σύνθεσιν**.

Διά την προπαρασκευήν της ύλης του συγγράμματός του ο Αριστοτέλης θα εχρησιμοποίησε βεβαίως πολλούς συνεργάτας και μάλιστα τους επιδεξιωτέρους εκ των μαθητών του, την συγγραφήν όμως, καθ' ά και ασφαλώς δυνάμεθα να εικάσωμεν εκ της Αθηναίων Πολιτείας και εξ άλλων αποσπασμάτων, έκαμεν αυτός ο ίδιος. Η βεβαίωσις αύτη αποβλέπει, εννοείται, εις τας αυθεντικάς του έργου πραγματείας, διότι ως συνέχεια του Αριστοτελικού συγγράμματος προέκυψαν αναμφιβόλως βραδύτερον ομοιότυποι άλλων μεταγενεστέρων πραγματεία, μαθητών ή μη του Αριστοτέλους, αποδοθείσαι εις αυτόν. Μεταξύ των συγγραφέων τιοιούτων πραγματειών δέον να καταλεχθώσιν ο Ηρακλείδης ο Ποντικός ⁽⁴⁾ και ο Δικαίαρχος ⁽⁵⁾, του οποίου η Λακεδαιμονίων Πολιτεία υπήρξε διάσημος. Τόσον δε πολύ υπήρξεν, ως φαίνεται, το πλήθος των μιμήσεων, ώστε από της αρχαιότητος ήδη η κριτική διέστελλε τας γνησίας από τας μη γνησίας **πολιτείας** του Αριστοτέλους ⁽⁶⁾.

Πρώτη εις το όλον έργον, ίσως τακτοποιηθέν αρχικώς με αλφαβητικήν (κατά στοιχείον) τάξιν, υπήρχεν η Αθηναίων Πολιτεία, ανέκαθεν μεν ως αυθεντική φερομένη, παλαιόθεν

¹ Aristotelis Fragmenta (Teubner 1886), όπου υπό V. Rose παρατίθενται όλα αι σχετικά μαρτυρία.

² Ciceron, De finibus V.): «omnium fere civitatum, non Graeciae solum sed etiam barbariae, ab Aristotele mores, instituta, disciplinas, a Theophrasto leges etiam cognovimus.

³ Fragm. hist. Graecorum, edit. Müller (Didot) II, 681 και εφεξής.

⁴ Κικέρωνος De legibus III, 6, 14.

⁵ Σουίδα, λεξ Δικαίαρχος, Κικέρωνος Ad. Att II, 2.

⁶ Μυριόβιβλος κωδ. 161.

δε απολεσθείσα. Διότι και ο Φώτιος ⁽⁷⁾ ο εξ επιτομής γνωρίσας αυτήν και ο παλαιότερος τούτου Ησύχιος ουδέν αυθεντικόν αυτής απόσπασμα αναφέρουσιν. Είναι δε περίεργος η τόσο ενωρίς συμβάσα απώλεια, διότι βεβαίως υπήρχον πολλά αυτής αντίγραφα, μεγίστη δε απεδίδετο σημασία εις αυτήν, καθ' ό γραφείσαν εξ ιδίας και προσωπικής αντιλήψεως του Αριστοτέλους, ο οποίος το πλείστον της ζωής του έμεινεν εις τας Αθήνας. Εκ του έργου πλείστοι των σημαντικών μεταγενεστέρων συγγραφέων εδανείζοντο πληροφορίας, κρίσεις και περικοπάς. Ο Κικέρων είχε το έργον τούτο εις την βιβλιοθήκην του, ο Πλούταρχος εξ αυτού ιδίως ήντλησε τον βίον του Σόλωνος και δι' αυτού διηκρίνησε πολλά εις τους βίους του Θησέως, του Περικλέους και του Νικίου, ο Αρποκρατίων δε τέλος και άλλοι λεξικογράφοι εξ αυτού ηρύσθησαν τα πλείστα και σαφέστερα περί των Αθηναϊκών θεσμών. Την υπό πολλών και πολυτρόπως μνημόνευσιν ταύτην του έργου φέρει, όχι βέβαια και πειστικώς, ο Θεόδ. Ραϊνάχ ως αιτίαν της απωλείας, ισχυριζόμενος ότι οι Βυζαντινοί αντιγραφείς ελόγιζον ανωφελές να επιχειρώσι την συγγραφήν έργου ολοκλήρου σχεδόν, κατά την αντίληψίν των, περιλαμβανομένου αποσπασματικώς εις άλλα συγγράμματα.

Οπωσδήποτε βέβαιον είναι ότι ήδη από της εποχής της Αναγεννήσεως η Αθηναίων Πολιτεία εθεωρείτο απολεσθείσα οριστικώς, και έκτοτε μόνον τα πολλαχόθεν συλλεγέντα αυθεντικά ή ηλλοιωμένα αποσπάσματα, 90 περίπου, και η δισέλιδος κολοβή περίληψις των περιεχομένων αυτής, η γνωστή υπό τον τίτλον «εκ των Ηρακλείδου περί πολιτείας Αθηναίων» ⁽⁸⁾ έδιδαν ιδέαν τινά της όλης πραγματείας ⁽⁹⁾.

Τω 1885 όμως επί εφθαρμένου παπύρου της βιβλιοθήκης του Βερολίνου ανέγνωσαν περικοπάς ιστορικάς, αι οποίαι ευκόλως ανεγνωρίσθησαν ως ανήκουσαι εις την Αριστοτέλους Αθηναίων Πολιτείαν. Επειδή δε ο πάπυρος προήρχετο εξ Αιγύπτου, όπου είχαν ήδη ανευρεθή οι λόγοι του ρήτορος Υπερείδου και το Παρθένιον του ποιητού Αλκμάνος, εγεννήθη έκτοτε η ελπίς της εκεί ανευρέσεως της Αθηναίων Πολιτείας, καθ' όσον μάλιστα έκ τινος εν Πετρούπολει αποκειμένου καταλόγου Αιγυπτιακής βιβλιοθήκης εβεβαιούτο ότι το έργον εσώζετο εκεί κατά τον τρίτον μ. Χ. αιώνα.

Και η ελπίς εντός ολίγου επραγματοποιήθη. Το 1891 ηγγέλθη εκ Λονδίνου ότι μεταξύ δέσμης παπύρων, άγνωστον πώς και πότε εισαχθέντων εις το Βρεταννικόν Μουσείον, ανευρέθη η Αθηναίων Πολιτεία του Αριστοτέλους. Μετ' ολίγας δε εβδομάδας εξεδόθη αύτη υπό του κ. Kenyon το πρώτον.

Ευθύς εξ αρχής το κείμενον, σύμφωνον άλλως προς τα σωζόμενα αποσπάσματα, ανεγνωρίσθη αυθεντικόν, διεπιστώθη δε μάλιστα και του αντιγράφου η μεγάλη αρχαιότης, αναγομένου εις τον πρώτον μ. Χ. αιώνα. Αποτελείται δε τούτο εκ τεσσάρων ταινιών παπύρου ανίσων διαστάσεων, μήκους εν όλω έξ σχεδόν μέτρων και μέσου πλάτους εικοσιοκτώ εκατοστών. Επί της κυρίας όψεως ευρίσκονται γραμμένοι λογαριασμοί ιδιωτικού τινός κτήματος, έχοντες χρονολογίαν το 11ον έτος της βασιλείας του Βεσπασιανού, ήτοι το 78 ή 79 Μ. Χ. Επί της αντιθέτου δε όψεως (In verso) υπάρχει το κείμενον της Αθηναίων Πολιτείας με τέσσαρας διαφόρους χαρακτήρας. Με τον γραφικόν δε χαρακτήρα του πρώτου αντιγραφέως, πιθανώς ειδικωτέρου, υπάρχουν διορθώσεις επί των άλλων τριών τεμαχίων.

Και μολονότι ο γραφικός χαρακτήρ εν συνόλω είναι κανονικός και επιμελημένος, η ανάγνωσις όμως παρουσίασε δυσχερείας ένεκα της συνεχούς γραφής όλων των λέξεων, της μη στίξεως, της συντμήσεως των τελικών συλλαβών των λέξεων και της πολλαχού φθοράς του παπύρου, ώστε μέγα πράγματι κατόρθωμα ήτον η πρώτη αυτού ανάγνωσις υπό του Άγγλου φιλόλογου Κένυον. Μολονότι δε και τα ολίγα σχετικώς λάθη της πρώτης εκδόσεως

⁷ Μυριόβιβλος κωδ. 161.

⁸ Η περίληψις αύτη δίδει πληροφορίας δια τα περιεχόμενα 43 μόνον πολιτειών του Αριστοτελείου έργου.

⁹ Αι καλύτεραι αποσπασμάτων εκδόσεις είναι η του G. Müller (Frag. hist. Graec. II, 105 και εφεξής) και η προμνημονευθείσα Aristotelis Fragmentia (Teubner 1886).

διωρθώθησαν έκτοτε ⁽¹⁰⁾, ουχ ήττον απομένουσι και άλλα, ουσιωδέστερα δε, λάθη οφειλόμενα εις τους παλαιούς αντιγραφείς. Και από της απόψεως δε αυτής μας παρέχει ο πάπυρος της Αθηναίων Πολιτείας σημαντικώτατα ωφελήματα, διότι μας δίδει να εννοήσωμεν το πλήθος των παραφθορών και αλλοιώσεων, όσαι έγινοντο υπό των αντιγραφών εις τα αρχαία κείμενα: Λέξεις ηλλοιωμένοι, φράσεις μετατοπισμένοι, κακή ανάγνωσις του αντιγραφομένου, παραλείψεις, φράσεις αυθαιρέτως εξηγητικά (γλώσσαι), αντικαταστήσασαι κάποτε το αρχικόν κείμενον ή παρεμβλλόμενα παραπλεύρως των γνησίων, αλλοιούσιν εις πολλά μέρη το κείμενον. Μεγαλύτερα ακόμη αλλοιώσις, ως απέδειξεν η κριτική του κειμένου μελέτη ⁽¹¹⁾, προήλθεν εκ της παρεμβολής περικοπών άλλου προγενεστέρου, αλλ' ασημοτέρου συγγράμματος επί του αυτού θέματος – παρεμβολής γενομένης μεθοδικώς μεν σύμφωνα με τας χρονολογίας, αλλ' αντιφασκούσης συχνότατα με το κείμενον. Εφ' όσον αι παρέμβλητοι φράσεις αυταί αφαιρούνται, επί τοσούτον καταφαίνεται το γνώριμον εις ημάς ύφος του Αριστοτέλους, η λιτότης και η ακρίβεια της φράσεως η ξηρά διατύπωσις του σκοπούμένου άνευ πλεονασμού και άνευ ελλείψεως.

Δύναται δε να ορισθή εξ αυτού του ιδίου συγγράμματος η εποχή της συγγραφής του. Διότι ο τελευταίος αναφερόμενος εις αυτό άρχων είναι ο Κηφισοφών (§ 54) **επώνυμος** του έτους 329 – 328 π.Χ., ουδείς δε λόγος γίνεται περί των σημαντικών μεταβολών, όσας εις το Αθηναϊκόν πολίτευμα επέφερεν ο Αντίπατρος το 322 π. Χ., ήτοι το έτος ακριβώς του θανάτου του Αριστοτέλους. Ωστε βεβαίως μεταξύ του 328 και 322 συνετελέσθη η συγγραφή.

Αι παρεχόμενοι υπό της Αθηναίων Πολιτείας νέα πληροφορία και αι συμβολαί εις τας υπάρχουσας περί της ιστορίας καθόλου και της πολιτειακής εξελίξεως ιδίως των Αθηναίων είναι πολλάί και πολύτιμοι. Μάλιστα δ' εξόχως διαφωτιστική αποβαίνει η μελέτη του έργου και διά το αστικόν, κυρίως όμως διά το δημόσιον Αττικόν δίκαιον.

Διαιρείται δε το σύγγραμμα εις **Ιστορικόν** και εις **Περιγραφικόν** μέρος. Το Ιστορικόν μέρος, ως ευρέθη εν τω παπύρω, είναι ελλιπές εις την αρχήν του, διότι δεν υπάρχει η απ' αρχής γραφείσα ιστορία των Αθηνών μέχρι της συνωμοσίας του Κύλωνος. Το δε Περιγραφικόν απομένει ατελές, διότι λόγω φθοράς του παπύρου λείπει η περιγραφή του οργανισμού και των δικονομικών τύπων των Αθηναϊκών δικαστηρίων. Και η απώλεια μεν της αρχής του έργου δεν είναι μεγάλη, διότι και άλλοθεν δυνάμεθα οπωσδήποτε να την συμπληρώσωμεν σχεδόν εξ αυτού του Αριστοτελικού κειμένου και αι ιστορικά δε πηγαί, από των οποίων ηρύσθη ο Αριστοτέλης τα της γενέσεως και των αρχών της Αθηναϊκής πολιτείας, διεσώθησαν σχεδόν όλαι μέχρις ημών. Η έλλειψις όμως του τέλους αποβαίνει σημαντική ιδίως διά τους μελετητάς του Αττικού δικαίου.

Το πρώτον μέρος του έργου το καθαρώς ιστορικόν ακολουθεί αυστηράν χρονολογικήν σειράν, συντομοπάτη δε ή ουδεμία γίνεται μνεία των ανδρών, έστω και επιφανών, όσοι δεν συνετέλεσαν εις πολιτειακάς ή διοικητικάς μεταβολάς. Ούτως ουδαμού αναφέρεται ο Αλκιβιάδης, ενώ απεναντίας εκτενώς αναφέρονται τα κατά τον Σόλωνα και τον Κλεισθένην, τα της διοικήσεως και πτώσεως των Πεισιστρατιδών, το μετά την εν Σικελία καταστροφήν ολιγαρχικόν κίνημα, η άλωσις των Αθηνών υπό του Λυσάνδρου και τέλος η αποκατάστασις του δημοκρατικού πολιτεύματος το 403 π. Χ. Σταματά δε ο Αριστοτέλης εις το σημείον τούτο, διότι την θριαμβευτικήν επάνοδον του δήμου εις την εξουσίαν διά του Θρασυβούλου κρίνει ως την ενδεκάτην και τελευταίαν μεταβολήν της πολιτειακής ιστορίας των Αθηναίων. Αληθώς δε καθ' όλον τον τέταρτον π. Χ. αιώνα η αθηναϊκή πολιτεία πλην μερικών τροποποιήσεων εις τας λεπτομερείας ουδεμίαν υπέστη ριζικήν μεταρρύθμισιν.

¹⁰ Αξιοσύστατος έκδοσις κριτική και διευκρινιστική του κειμένου έγινε υπό του Γάλλου φιλόλογου Haussoulier.

¹¹ Αρίστην κριτικήν μελέτην υπό τον τίτλον «**Αριστοτέλης ή Κριτίας**» δημοσιευθείσαν εις την Revue des Etudes Gréques τον Μάιον και Ιούνιον του 1891 έγραψεν ο Θ. Ραϊνάξ, από του οποίου ηρύσθημεν και πλείστας των άνω πληροφοριών.

Το τελευταίον τούτο επί της εποχής του δημοκρατικόν πολίτευμα, ως ελειτούργει επί της βασιλείας Αλεξάνδρου του Μεγάλου, αποτελεί το δεύτερον μέρος του συγγράμματος του Αριστοτέλους. Μετά εισαγωγικόν κεφάλαιον περί του αστικού νόμου και του περί εφήβων θεσμού ο Αριστοτέλης περιγράφει επακριβώς τα του διοικητικού συστήματος της Αθηναίων πολιτείας, η οποία ως προς την εσωτερικήν οργάνωσιν ήτο την εποχήν εκείνην πληρεστάτη. Εκθέτει κατά συσχέτισιν τας δικαιοδοσίας της εκκλησίας του δήμου και της Βουλής, αι οποίαι κατ' ουσίαν απετέλουν αμφοτέραι την υπό του δήμου διοίκησιν της πολιτείας. Πραγματευόμενος δε τα της Βουλής των πεντακοσίων ορίζει και την δικαιοδοσίαν των καθέκαστα οικονομικών αρχόντων (ανωτέρων δηλαδή υπαλλήλων).

Οι άρχοντες διαιρούνται εις δύο κατηγορίας, τους **κληρουμένους** και τους **εκλεγόμενους**. Οι εκλεγόμενοι ήσαν σχετικώς ολίγοι και ιδίως τοιούτοι ήσαν προκειμένου περί αξιωμάτων απαιτούντων ειδικήν μόρφωσιν και πείραν.

Οι διά κλήρου λαμβανόμενοι άρχοντες υποδιηρούντο εις:

Άρχοντας ετησίους επί των κοινών διοικητικών υποθέσεων (**εγκύκλιος διοίσεις**), εκλεγόμενους ως επί το πλείστον ομαδικώς ανά δέκα δι' εκάστην διοικητικήν εξουσίαν.

Άρχοντας ανωτέρους ετησίους (**οι εννέα άρχοντες**) και άρχοντας πενταετούς θητείας. Ο τρόπος του καταρτισμού ενός εκάστου σωματίου αρχόντων και η έκτασις της δικαιοδοσίας του εξηγούνται και καθορίζονται υπό του Αριστοτέλους, λεπτομερεστέρα δε γίνεται υπ' αυτού ανάλυσις των τύπων των αναφερομένων εις τα δικαστήρια και εις τας εορτάς.

Η λεπτομερής περιγραφή των δικαστηρίων του δήμου, η οποία απετέλει το τελευταίον κεφάλαιον του συγγράμματος, δυστυχώς δεν διεσώθη πλήρης, και μόνον αποσπάσματα εξ αυτής έχομεν.

Τα προ αυτού και τα σύγχρονά του ίσως κείμενα, εξ όσων ηρύσθη ο Αριστοτέλης τας ιστορικής πληροφορίας, δεν αναφέρει ονομαστικώς, μεταχειριζόμενος πάντοτε αορίστους περί αυτών εκφράσεις, ως π. χ. «οι μεν.. οι δε» – «η κοινή γνώμη» – «οι δημοκρατικοί συγγραφείς – «οι αντιφερόμενοι προς τούτους». Μόνον δε τον Ηρόδοτον και τον Σόλωνα ως συγγραφείς αναφέρει ονομαστί. Από του Ηροδότου ηρύσθη σχεδόν όλην την ιστορίαν των Πεισιστρατιδών και του Κλεισθένου, από δε τον Σόλωνα έλαβε και τα σχετικά προς την πολιτικήν και κοινωνικήν κατάστασιν, την προ και μετά την Σολώνειον νομοθεσίαν.

Επίσης, αν και δεν αναφέρει ονομαστί τον Θουκυδίδη⁽¹²⁾, εδανείσθη απ' αυτόν πολλάς των λεπτομερειών της ολιγαρχικής στάσεως του 411 π. Χ. και τας επί ταύτης κρίσεις του. – Από τον Ξενοφώντα απεναντίας, πλην του λόγου του Θηραμένους ίσως, ουδέν άλλο ηρύσθη.

Και πρόδηλον φαίνεται, όπως δεικνύει προσφυώς ο Θ. Ραϊνάχ,⁽¹³⁾ ότι την αφήγησιν της ιστορίας των Τριάκοντα τυράννων και την σκιαγραφίαν του δημαγωγού Κλέωνος.⁽¹⁴⁾ εδανείσθη ο Αριστοτέλης από τον βαθύτερον και επιφανέστερον μετά τον Θουκυδίδη ιστορικόν Θεόπομπον, τον οποίον και Διόδωρος ο Σικελιώτης έλαβεν οδηγόν.

Αι γενικαί ιστορίαι, πλην ως προελέχθη, της του Ηροδότου, δεν συνέβαλαν σημαντικώς εις τον καταρτισμόν του Αριστοτελικού συγγράμματος, παρασχούσαι μόνον εις αυτόν ενίοτε χαρακτηριστικά τινα επεισόδια. Ενώ αντιθέτως οι λεγόμενοι Ατθιδογράφοι⁽¹⁵⁾ ήτοι οι χρονικογράφοι της Αθηναϊκής ιστορίας ωδήγησαν αυτόν εις την χρονολογικήν αφήγησιν. Ο Κλεόδημος, ο Φανόδημος, ο Ανδροτίων συμπαραβαλλόμενοι υπό του Αριστοτέλους διεφώτισαν αυτόν ως προς την χρονολογικήν εξέλιξιν των γεγονότων, του παρέσχον δε μάλιστα πολλάκις συντόμους χαρακτηρισμούς αυτών τούτων των γεγονότων, ως αποδεικνύει

¹² Υπαιγιμόν σαφή περί τούτου έχει εις την §§ 18.

¹³ Th. Reinach: «Aristotle La Republique Athenienne», pref XXIV.

¹⁴ Θεοπόμπου fragm. 99, edit Müller.

¹⁵ Επιφανέστερος των Ατθιδογράφων υπήρξεν ο Φιλόχορος, ζήσας μετά τον Αριστοτέλην.

του Αριστοτελικού κειμένου η παραβολή προς τα σωζόμενα σχετικά αποσπάσματα των Αθιδογράφων. ⁽¹⁶⁾

Άλλα δε προς τούτοις βοηθήματα είχε ο Αριστοτέλης την Συναγωγήν δογμάτων (διαταγμάτων) και επισήμων εγγράφων Κρατερού του Μακεδόνας, τας επιγραφάς και τα μνημεία, τα ποιήματα του Σόλωνος, τα λαϊκά άσματα και τας λαϊκάς παροιμίας, τας οποίας προσφύεστατα μεταχειρίζεται διεξηγών δι' αυτών ή επιβεβαιών ιστορικά γεγονότα.

Το δεύτερον μέρος τον έργου κατ' ελάχιστον αναφέρεται εις ιστορικές πηγάς, διότι ο Αριστοτέλης εις αυτό περιγράφει το σύγχρονόν του πολιτειακόν σύστημα, αντιλαμβανόμενος και πληροφορούμενος αυτός ο ίδιος τα πράγματα. Και ενώ εις το πρώτον μέρος, την ιστορικήν δηλαδή εξέλιξιν της Αθηναίων πολιτείας, διακρίνεται στιβαρά δύναμις κριτική, ρέει δε ομαλώς και καθαρώς η διήγησις ως αν από διαυγούς και πλουσίας πηγής, εις το δεύτερον μέρος, το περιγραφικόν δηλονότι και αναλυτικόν, επικρατεί η ανυπέβλητος μεθοδικότης και ο θαυμαστός διασαφιστικός τρόπος της Αριστοτελικής διανοίας. Εν συνόλω δε ο Αριστοτέλης δεικνύεται κριτικός βαθύτατος και εις την χρήσιν των ιστορικών κειμένων και εις την εκλογήν αυτών και εις την εκτίμησιν της σημασίας των γεγονότων. Το **ομοιαληθές** – όπως εις όλον το Αριστοτελικόν σύστημα – διήκει απ' αρχής έως τέλους του συγγράμματος ως το ασφαλέστερον κριτήριον επί των ασαφών και επί των αντιθέτως αναφερομένων. Διά της τοιαύτης μεθόδου του ομοιαληθώς κρίνειν αποκρούει τας εναντίον του Σόλωνος και του Θηραμένους διαβολάς και ομοιοτρόπως τροποποιεί την διήγησιν του Θουκυδίδου περί της συνωμοσίας του Αρμοδίου και του Αριστογείτονος, αυτός ίσως επί του προκειμένου πλησιάσας περισσότερο την αλήθειαν. ⁽¹⁷⁾

Μ' όλα αυτά τα πλεονεκτήματα ο Αριστοτέλης δεν δύναται να θεωρηθή το πρότυπον ιστορικού συγγραφέως· όχι μόνον κατά την σημερινήν αντίληψιν της ιστορίας, αλλ' ουδέ παραραβαλλόμενος προς τους επιφανείς αρχαίους ιστορικούς συγγραφείς. Διότι την ιστορικήν του αφήγησιν δεν την ολοκληρώνει το βαθύ εκείνο και ιδιότυπον κριτικόν ύφος του Θουκυδίδου το καθιστών το σύγγραμμα του Πελοποννησιακού πολέμου σύνολον άρτιον και αδιάσπαστον, ουδ' εμπνυχώνει αυτήν η υπερτέρα και γενική και κοσμοπολιτική αντίληψις των γεγονότων, η διαπνέουσα και διακρίνουσα την ιστορίαν του Πολυβίου.

Άλλως δε, αν και διατριβών εις τας λεπτομερείας ο Αριστοτέλης, δεν είναι πάντοτε και εις τούτας χρονογράφος αλάθης. Τούτο δε πρέπει ν' αποδοθή εις το εσπευσμένον της συγγραφής και εις μη επιγεννημένην αναθεώρησιν και βάσανον του έργου μάλλον, παρά εις άγνοιαν ιστορικών πηγών και αυθεντικών κειμένων. Ούτως ιστορεί τον Κίμωνα νέον κατά την εποχήν της εξασθενίσεως των εξουσιών του Αρείου Πάγου ⁽¹⁸⁾, ενώ τότε, ήτοι μετά την θάνατον του δημαγωγού Εφιάλτου, ήτο τουλάχιστον 40 ετών. Ομοίως τας περί ειρήνης προτάσεις των Λακεδαιμονίων ορίζει γενομένης μετά την εν Αργινούσαις ναυμαχίαν ⁽¹⁹⁾, ενώ εγένοντο αύται μετά την εν Κυζίκω.

Αλλά και από διευκρινιστικής απόψεως και καθορισμού των συμβάντων παρουσιάζει ανακριβείας τινάς. Ούτως εξηγεί κακώς την επί Σόλωνος σεισάχθειαν, συγχέων τα επί των ακινήτων κτημάτων επιβεβλημένα βάρη προς τα ενυπόθηκα επ' αυτών ιδιωτικά δάνεια. Επίσης βεβαιοί εσφαλμένως ότι όλοι οι κατά το έτος της εν Αργινούσαις ναυμαχίας Αθηναίοι στρατηγοί κατεδικάσθησαν εις θάνατον, κλπ.

Αλλ' αι ανακρίβειαι αύται ελάχισται κατ' αριθμόν, κατ' ουσίαν δε σχετικώς ασήμαντοι δεν ελαττώνουν την αυθεντικότητα και την ακρίβειαν του όλου κειμένου της Αθηναίων

¹⁶ Κλεοδήμου frag. 24 (Müller I, 364) προς Αθην. Πολιτ. §§ 14. Φανοδήμου frag. 15 προς Αθ. Πολ. 3. Ανδροτίωνος frag. 5 και 49 προς Αθ. Πολ. §§ 22 και 29. – Τον έτερον γνωστόν Αθιδογράφον Ελάνικον δεν έλαβεν ο Αριστοτέλης υπ' όψει διότι η χρονογραφία του ήτο συντεταγμένη, ως γράφει ο Θουκυδίδης, «βραχέως τε και τοις χρόνοις ουκ ακριβώς».

¹⁷ Weil. (Journal des Savants Απριλίου 1891)

¹⁸ Αθ. Πολ. § 26.

¹⁹ Αθ. Πολ. § 34. Πρβλ. Φιλοχόρου Frag. 117 – 118 εκδ. Müller.

Πολιτείας, η οποία μάλιστα ως σύγγραμμα πολιτειακής ύλης, εξηγούν τα του πολιτεύματος και του διοικητικού συστήματος των Αθηναίων είναι μοναδικόν και πρότυπον αληθώς έργον. Εις τούτο δε κυρίως φαίνεται ν' απέβλεπεν ο Αριστοτέλης.

Διακριτικά προς τούτοις χάρισμα του Αριστοτελείου τούτου έργου είναι η απ' αρχής έως τέλους αυτού διήκουσα καλή πίστις τον συγγραφέως και το προμνημονευθέν λιτόν, διαυγές δε και αβίαστον αφηγηματικόν ύφος, περί του οποίου ενθουσιωδώς απεφάνοντο κατά την αρχαιότητα, από του Κικέρωνος, ο οποίος τον Αριστοτέλειον λόγον ωνόμασε **ποταμόν χρυσού**, μέχρι Διονυσίου του Αλικαρνασσεώς, ο οποίος θαυμάζει την **διαύγειαν και το θέλγητρον** των Αριστοτελικών σαφηνίσεων και μέχρι του Πλουτάρχου, ο οποίος εξαίρει την δύναμιν και την χάριν του ύφους του. Ούτω δε όχι μόνον από ιστορικής αλλά και από φιλολογικής απόψεως η Αθηναίων Πολιτεία είναι έν των πολυτιμωτέρων κειμηλίων, των κληροδοτηθέντων εις ημάς υπό της κλασσικής Ελληνικής αρχαιότητος.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΕΚ ΤΟΥ ΕΛΛΕΙΠΟΝΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

Από τα ελλείποντα εν αρχή κεφάλαια της Αθηναίων Πολιτείας διεσώθησαν εις άλλους αρχαίους συγγραφείς τα εξής αποσπάσματα, διά των οποίων γίνεται αποκατάστασις όχι βεβαίως του λεκτικού κειμένου της συγγραφής, αλλά του νοήματος και των εν αυτή πληροφοριών περί της αρχής και περί των πρώτων χρόνων της ιστορικής ζωής των Αθηνών. Το πρώτον των αποσπασμάτων τούτων είναι εκ της σωζομένης, ως εν τη εισαγωγή είρηται, Επιτομής της Αθηναίων Πολιτείας του Ηρακλείδου. Μετ' αυτό δε τα εν τη αυτή Επιτομή αποσπάσματα (5, 6, 7, 8, 9, 10, 11) περιεχόμενα εις το σωζόμενον Αριστοτελικό κείμενον, παρετέθησαν διά να καταδειχθή ούτως αμοιβαίως η αυθεντικότητα και του Λονδινίου παπύρου και του παρατιθεμένου πρώτου της Επιτομής αποσπάματος. – Οι συγγραφείς, παρά τοις οποίοις ευρίσκονται ταποσπάσματα, αναφέρονται εις υποσημειώσεις, ελήφθησαν δε ταύτα εκ της εκδόσεως V. Rose, Arist. qui ferebantur libr. frag. Teubner και εκ της εκδόσεως Arist. Πολ. Αθην. υπό Fr. Blass. Teubner].

Απόσπασμα 1ον

§ 1. Οι Αθηναίοι ⁽²⁰⁾ αρχικώς μεν εκυβερνώντο υπό βασιλείας. Όταν δε ο Ίων κατώκησε μετ' αυτών, τότε κατά πρώτον ωνομάσθησαν Ίωνες. Ο δε Πανδίων, ο οποίος εβασίλευσε μετά τον Ερεχθέα, διένειμε την βασιλείαν (αρχήν) εις τους υιούς του· και ούτοι (οι Αθηναίοι) συνεχώς ευρίσκοντο εις πολιτικές στάσεις μεταξύ των. Ο Θησεύς δε προσεκάλεσεν αυτούς διά προκηρύξεώς του και τους συνεφιλίωσε με δικαιοσύνην και ισότητα. Ούτος μεταβάς εις την Σκύρον απέθανε κρημισθείς επί βράχων υπό του Λυκομήδους, ο οποίος εφοβήθη μη του αφαιρέση (ο Θησεύς) την νήσον. Οι δε Αθηναίοι μεταγενέστερον μετά τους Περσικούς πολέμους μετέφεραν τα οστά του.

§ 2. Και από του γένους των απογόνων του Κόδρου δεν εξελέγοντο πλέον βασιλείς, διότι εφάνητο ότι κατήντησαν τρυφηλοί και μαλθακοί. Ο δε Ιππομένης, εις των απογόνων του Κόδρου, θέλων ν' απορρίψη την κατηγορίαν αυτήν, ότε συνέλαβε μοιχευομένην την θυγατέρα αυτού Λειμόνην, εκείνον μεν τον μοιχόν εφόνευσε σύρας όπισθεν του άρματός του [μετά της θυγατρός], αυτήν δε την θυγατέρα του έκλεισε μαζί με ένα ίππον, έως ου απέθανεν.

§ 3. Τους συντρόφους του Κύλωνος εις το κίνημα διά την αρπαγήν του τυραννικού αξιώματος, καταφυγόντας εις τον βωμόν της θεάς, τους εφόνευσαν οι οπαδοί του Μεγακλέους. Και τους δράστας της πράξεως ταύτης εξώρισαν (οι Αθηναίοι) ως ιεροσύλους.

5. Ο Σόλων ⁽²¹⁾ δώσας νομοθεσίαν εις τους Αθηναίους επέβαλε και αποκοπάς των χρεών, ήτοι την λεγομένην σεισάχθειαν· επειδή δε παρηνώχλουν αυτόν μερικοί σχετικώς με τους νόμους, ανεχώρησεν εις Αίγυπτον.

6. Ο Πεισίστρατος διατελέσας τύραννος τριάκοντα και τρία έτη απέθανε γέρων. – Ο Ίππαρχος ο υιός του Πεισιστράτου έρρεπεν εις τους παιδικούς έρωτας και ήτο φιλόμουσος. Ο Θεσσαλός δε ήτο νεώτερος την ηλικίαν και αυθάδης. Τούτον, όντα (επίσης) τύραννον, μη δυνηθέντες να φονεύσωσιν, εφόνευσαν τον Ίππαρχον τον αδελφόν αυτού. Ο δε Ιππίας σκληρότατα (έκτοτε) εβασίλευεν.

7. Και εισηγητής υπήρξε του νόμου περί εξοστρακισμού, ο οποίος ετέθη διά τους επιδιώκοντας να γίνωσι τύραννοι. Και άλλοι δε πολλοί εξωστρακίσθησαν και ο Ξάνθιππος και ο Αριστείδης.

8. Ο Εφιάλτης επέτρεπε να λαμβάνουν οπώρας εκ των ιδικών του αγρών οι θέλοντες, πολλούς δ' εξ αυτών εκαλούσεν εις δείπνον.

9. Ο Κλέων αναλαβών την αρχήν επέφερε την διαφθοράν του πολιτεύματος και ακόμη περισσότερον οι κατόπιν αυτού, οι οποίοι παντός είδους παρανομίας διέπραξαν και εφόνευσαν όχι ολιγώτερους των χιλίων. Όταν δε η εξουσία τούτων κατελύθη, ανέλαβαν την αρχήν ο Θρασύβουλος και ο Ρίνων, ο οποίος ήτο ανήρ καλός και ενάρετος.

10. Ο Θεμιστοκλής και ο Αριστείδης και η εξ Αρείου Πάγου Βουλή είχαν μεγάλην πολιτικήν δύναμιν.

11. Και των οδών έχουσι την επίβλεψιν ίνα μη καταλαμβάνουν μερικοί αυτάς δι' οικοδομών ή αποκλείουν με μάνδρας. – Ομοίως δε διορίζουν και τους ένδεκα διά κλήρου, τους έχοντας την επιστασίαν των φυλακισμένων. – Υπάρχουν δε και εννέα άρχοντες, (ήτοι έξ θεσμοθέται, οι οποίοι εκλεγέντες ορκίζονται ότι δικαίως θα διαχειρισθώσι την αρχήν και

²⁰ Εξ Ηρακλείδου Επιτομής V. Rose [????]

²¹ Εξ Ηρακλ. Επιτομής. Συνέχεια § 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11. Ταύτα είναι εκ των αναφερομένων εις το κείμενον της Αθην. Πολιτείας.

δεν θα λάβουν δώρα ή δεν θα αναθέσουν υπέρ εαυτών χρυσούν ανδριάντα. – Ο δε (άρχων) βασιλεύς διαχειρίζεται τα αφορώντα εις τας θυσίας και τον πόλεμον.

Απόσπασμα 2ον

Ο Απόλλων (²²) (λέγεται) πατρός.. Τον Απόλλωνα εν κοινώ οι Αθηναίοι τιμώσιν ως πατρογονικόν θεόν αυτών (πατρών) εξ αιτίας του Ίωνος· διότι αφ' ότου κατώκησεν ούτος εις την Αττικήν.. οι Αθηναίοι ωνομάσθησαν Ίωνες και ο Απόλλων επωνομάσθη πατρογονικός αυτών.

²² Εξ Αρποκρατίωνος: Απόλ. πατρ.

Απόσπασμα 3ον

Θέλων ⁽²³⁾ δε ακόμη περισσότερον ν' αυξήση την πόλιν (ο Θησεύς) προσεκάλει πάντας παρέχων ισονομίαν· και το κήρυγμα «ο λαός εδώ ελάτε» ⁽²⁴⁾ λέγεται ότι καθιερώθη από τον Θησέα, ότε προσεκάλεσέ ποτε όλον τον λαόν εις συνάθροισιν. Αλλ' όμως δεν αφήκε να γίνη άτακτος και ανάμικτος συνεπεία του ανεξελέγκτως συρρεύσαντος πλήθους η δημοκρατία, αλλά πρώτος διεχώρισεν εις ευπατρίδας και γεωργούς και τεχνίτας ⁽²⁵⁾ και προσδιόρισας οι μεν ευπατρίδαι να επιβλέπωσι τα θεία και να γίνωνται άρχοντες και να είναι διδάσκαλοι των νόμων και εξηγηταί των οσίων και των ιερών ανέδειξεν αυτούς ούτως ειπείν ίσους με τους άλλου πολίτας, διότι οι μεν ευπατρίδαι εφάινοντο υπέρτεροι κατά την δόξαν, οι δε γεωργοί κατά την χρησιμότητα και οι τεχνίται κατά το πλήθος. Ότι δε πρώτος έκλινε προς τον όχλον, ως ο Αριστοτέλης λέγει, και αφήκε την μοναρχίαν, φαίνεται ότι ο Όμηρος το μαρτυρεί εις τον κατάλογον των πλοίων ⁽²⁶⁾ , μόνους τους Αθηναίους επονομάσας δήμον.

²³ Πλούταρχ. Β. Παρ. Θησεύς ΚΕ'.

²⁴ «Δεύρ' ίτε πάντες λεώ».

²⁵ Ευπατρίδας, γεωμόρους, δημιουργούς.

²⁶ Ιλιάς, Β. 547.

Απόσπασμα 4ον

[Ούτως] έχει γίνει ⁽²⁷⁾. Εις τον παλαιόν καιρόν ο λαός των Αθηναίων, πριν ή ο Κλεισθένης φέρη την τακτοποίησιν κατά φυλάς, ήτο διηρημένος εις [ευπατρίδας] γεωργούς και τεχνίτας και φυλαί τούτων ήσαν τέσσαρες, εκάστη δε των φυλών είχε τρεις μοίρας, τας οποίας ωνόμαζαν φατρίας και τριπτύας· καθεμία δε απ' αυτάς απετελείτο από τριάκοντα γένη και καθέν γένος είχε τριάκοντα άνδρας τους προσδιορισμένους από αυτό το ίδιον γένος, οι οποίοι ελέγοντο γεννήται, εκ των οποίων διά κλήρου εξελέγοντο χωριστά καθείς διά τα ιερατικά αξιώματα, οποίοι (παραδείγμ. χάριν) οι Ευμολπίδαι και οι Κήρυκες και οι Ετεοβουτάδοι, καθώς ιστορεί εις την Αθηναίων πολιτείαν ο Αριστοτέλης, λέγων τα εξής· κατενεμήθησαν δε όλοι ομού αυτοί εις τέσσαρας φυλάς απομιμούμενοι τας ώρας του έτους, καθεμία δε των φυλών ήτο διηρημένη εις τρία μέρη, ούτως ώστε όλα τα μέρη να είναι δώδεκα, όπως οι μήνες εις το έτος, ωνομάζοντο δε τριπτύες και φατρίαί. Εις δε την φατρίαν ήσαν κανονισμένα τριάκοντα γένη, καθώς αι ημέραι εις τον μήνα, το δε γένος ήτο εκ τριάκοντα ανδρών.

²⁷ Λεξικόν Πατρι. Σακκελίονος Σελ. 152. Η έννοια ομοία εύρηται εις τον Σχολ. Αξιόχου Πλάτ. 371 θ.

Απόσπασμα 5ον

Οι φυλοβασιλείς ⁽²⁸⁾ (άρχοντες των φυλών) τέσσαρες εκλεγόμενοι μεταξύ των ευπατριδών ησχολούντο κυρίως περί τα θεία· διέμενον δε ομού εις το βασιλικόν οικοδόμημα, πλησίον του Βουκολίου.

²⁸ Πολ. VIII. 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

[Εκ των προτεθειμένων αποσπασμάτων και εκ του Ηροδότου ⁽²⁹⁾ και Θουκυδίδου ⁽³⁰⁾ αφ' ων ηρύσθη ο Αριστοτέλης, προς δε και εκ του Πλουτάρχου, ορυσθέντος εκ της «**Αθηναίων Πολιτείας**» ⁽³¹⁾ , αποκαθίσταται πλήρης η έννοια του ελλείποντος πρώτου κεφαλαίου συνοπτικώς, ως εξής]:

Ανέκαθεν οι Αθηναίοι εκυβερνώντο υπό βασιλέων. Έπηλις ο Ίων εγκαταστάς εν Αττική έδωκε τ' όνομά του εις τους αυτόχθονας επονομασθέντας έκτοτε Ίωνας. Επιφανής μυθολογούμενος βασιλεύς υπήρξεν ο Ερεχθεύς, ο κατόπιν δ' αυτού βασιλεύσας Πανδίων κατένειμε την βασιλικήν εξουσίαν εις τους υιούς του, ένεκα δε της τοιαύτης διαιρέσεως η χώρα έκτοτε διαρκώς εστασίαζε μέχρι Θησέως. Ούτος συνήνωσε τους δήμους της Αττικής, έκαμε δε πυκνότερον των Αθηνών τον οικισμόν και προέβη εις κοινωνικήν και πολιτικήν διοργάνωσιν επί το δημοτικώτερον. Εις μεταγενεστέρους δε χρόνους, επιφανής και φιλόπατρις των Αθηνών βασιλεύς υπήρξεν ο Κόδρος, εν πολέμω πεσών.

Η επελθούσα είτα κατάπτωσις του βασιλικού οίκου των Κοδριδών και η προϊούσα ανάπτυξις των δήμων επέφερε την κατάλυσιν της βασιλείας. Τότε δε αι Αθήναι εκυβερνήθησαν υπό των παλαιών ευγενών οικογενειών. Αλλ' αι μεταξύ τούτων έριδες και αντιζηλίαι προεκάλουν συνεχείς στάσεις.

Τότε νέος τις ευπατρίδης, ο Κύλων, Ολυμπιονίκης, γαμβρός δε επί θυγατρί του Θεαγένους, τυράννου των Μεγάρων, επεχείρησε ν' αρπάση την τυραννίαν. Επέτυχε να καταλάβη την Ακρόπολιν, αλλ' οι εν τοις αγροίς σπεύσαντες πολυπληθείς επολιόρκησαν αυτόν εκεί. Ελλείπει τροφίμων οι εν τη Ακροπόλει δεινώς επιέζοντο. Και ο μεν Κύλων ηδυνήθη κρύφα να διαφύγη, οι δε οπαδοί του κατέφυγον ικέται εις τον ναόν της Αθηνάς. Εκεί συνεθηκολόγησαν μετά του άρχοντος Μεγακλέους, του εκ του οίκου των Αλκμεονιδών, αρχηγού των πολιορκητών. Αλλ' ότε πίστιν παρέχοντες εις τας σπονδάς εξήλθον του ναού, κατεσφάγησαν, τινές δε μάλιστα παρά τον βωμόν των Εριννύων, όπου είχαν καταφύγει.

Το εναγές πραξικόπημα τούτο κατέστησε παρά τω λαώ μισητόν τον οίκον των Αλκμεονιδών, η δε φατρία του Κύλωνος ενισχυθείσα ούτω, εστασίαζεν εκ του φανερού κατ' αυτών. Ίνα δοθή πέρας εις τους εμφυλίους σπαραγμούς απεφάσισεν ο δήμος να υποβληθώσιν εις δίκην οι δράσται της εναγούς πράξεως προ δικαστηρίου τριακοσίων ανδρών εκλεγέντων εκ των επιφανών και ορκισθέντων προ των βωμών ίνα κρίνωσι την υπό του Μύρωνος υποβληθείσαν σχετικήν καταγγελίαν ⁽³²⁾ .

²⁹ Ηροδότου V, 71.

³⁰ Θουκυδίδου I, 126.

³¹ Πλουτάρχου βίοι Θησέως Γ, 25, Σόλωνος 12.

³² Η τελευταία έννοια είναι η της πρώτης φράσεως του σωζομένου κειμένου (Μύρωνος καθ' ιερών ομόσαντες αριστίνδην).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β. (33) [ΤΟ ΕΥΡΕΘΕΝ ΚΕΙΜΕΝΟΝ]

... Ο Μύρων, αναλαβόντες δι' ὄρκου προ των βωμών την καταγγελίαν ὅτε δε απηγγέλθη καταδίκη εναντίον εκείνων διά το ανοσιούργημα, αυτοί μεν οι ανοσιουργήσαντες εξεχώθησαν ἀπό τους τάφους των, οι δε ἀπόγονοι των κατεδικάσθησαν εις παντοτινήν εξορίαν. Και κοντά εις αυτά ἐγένε θρησκευτική ἐξάγνις (καθαρός) ἀπό τον Επιμενίδην τον Κρήτα.

II. Ὑστερα δε απ' αυτά συνέβη να καταντήσουν εις στασιασμόν αναμεταξύ των οι ἐπίσημοι και ο λαός διά πολύν καιρόν, διότι το πολίτευμα ἦτο και καθ' ὅλα μεν τα ἄλλα ολιγαρχικόν και ἐπί πλέον δε οι πτωχοί ἦσαν υποδουλωμένοι εις τους πλουσίους και αυτοί και τα παιδιά των και αι γυναῖκες των· και ωνομάζοντο πελάται και ἐκτήμοροι (34). Διότι με τοιούτου εἶδους μίσθωσιν (ἤτοι δίδοντες τα πέντε ἔκτα του εισοδήματος εις τον κύριον της γης) (35) ἐκαλλιερούσαν τους αγρούς των πλουσίων. Ὅλη δε η γη ἀνήκεν εις ολίγους. Και αν δεν ἐδίδαν ὅλον το μίσθωμα (οι γεωργοί) ἦσαν εκ του νόμου υποκείμενοι εις δουλείαν αυτοί και τα τέκνα των και τα χρέη ἐξ οιασδήποτε αιτίας ἐπέφεραν υποχρέωσιν σωματικής δουλείας (του χρεώστου) ἕως εις τον καιρόν του Σόλωνος· αὐτός δε πρῶτος ἐγένε προστάτης της λαϊκῆς τάξεως. Το σκληρότατον μεν λοιπόν και πικρότατον (απ' ὅλα) εις ἐκείνην την πολιτικήν κατάστασιν ἦτο διά τους πολλούς ο τοιούτος θεσμός της δουλείας, ἀλλ' ὅμως και διά τα ἄλλα πολιτικά πράγματα ἐπίσης ἦσαν δυσαρεστημένοι· διότι δεν εἶχαν καμμίαν, διά να εἴπωμεν οὕτω, συμμετοχήν εις ὅλην εν γένει την διαχείρισιν της πολιτείας.

Ἡ δε ὀργάνωσις του ἀρχαίου πολιτεύματος, ἐκείνου που υπήρχε προ του Δράκοντος, ἦτο ως ἐξῆς. Οι μεν ἄρχοντες προήρχοντο ἀπό την αριστοκρατικήν και ἀπό την πλουτοκρατικήν τάξιν. Και κατ' ἀρχάς μεν ἰσοβίως, ἔπειτα δε διά μίαν δεκαετίαν. Τα πλέον μεγάλα δε και πρῶτα ἀξιώματα ἦσαν ο βασιλεύς, ο πολέμαρχος και ο ἄρχων· εκ τούτων δε πρῶτον ἀξίωμα ἦτο (το ἀξίωμα) του βασιλέως, διότι αὐτό υπήρχε πατροπαράδοτα, δεύτερον δε ἀξίωμα ἰδρύθη η πολεμαρχία, ἐνεκα του ὅτι υπήρξαν μερικοί των βασιλέων ἀνίκανοι εις τα πολεμικά πράγματα· ἐξ αιτίας δε τούτου και εἶχαν προσκαλέσει τον Ἴωνα (ως στρατηγόν), ὅτε ευρέθησαν εις κρίσιμον περίστασιν· τελευταίον δε ἀξίωμα ευσστήθη το του ἀρχοντος, διότι, ως μεν λέγουν οι περισσότεροι, ἐπί της ἀρχοντίας του Μέδωνος, ως δε λέγουν μερικοί, ἐπί της ἀρχοντίας του Ἀκάστου ἰδρύθη το ἀξίωμα αὐτό. Οὔτοι δε προβάλλουν ως τεκμήριον του ἰσχυρισμοῦ των το ὅτι εννέα ἄρχοντες ορκίζονται να τηροῦν τας ἐνόρκους αὐτῶν υποχρεώσεις ὅπως αὐται ἰσχύουν ἀπό της εποχῆς του Ἀκάστου, ὥστε ἐπί της βασιλείας τούτου (συμπεραίνουσι) παρεχώρησαν οι ἀπόγονοι του Κόδρου μέρος του βασιλικῆς ἀξιώματος εις ἀντάλλαγμα των δοθεισῶν εις τον τότε ἄρχοντα (εκ του γένους των) δωρεῶν. Το πράγμα μεν λοιπόν, κατὰ ποίαν εκ των δύο υποθέσεων συνέβη, μικράν διαφοράν παρουσιάζει ως προς την εποχήν που συνέβη. Ἀπόδειξις δε της μεταγενεστέρως ἰδρύσεως του ἀξιώματος του ἀρχοντος εἶναι το ὅτι οὗτος δεν διοικεῖ καμμίαν ἀπό τας πατροπαράδοτους τελετάς, ὅπως ο βασιλεύς και ο πολέμαρχος (διοικούν), ἀλλά ὅλαι αι τελεταί, τας ὁποίας διευθύνει, εἶναι μεταγενέστεραι· διό και το ἀξίωμα τούτο ἐχει μεγαλυνηθῆ εις νεωτέρους χρόνους, ἀυξηθέν βαθμηδόν με προσθέτους δικαιοδοσίας. Οι θεσμοθέται δε (ἄρχοντες) ἐξελέγησαν ὕστερ' ἀπό πολλά ἔτη, ὅτε πλέον ἐγένετο ἐκλογή των ἀρχόντων ετησίως, προς τον σκοπόν καταγράφοντες τους ψηφιζομένους νόμους να τους διαφυλάττουν, διά να δικάζωνται σύμφωνα με αὐτούς οι παρανομούντες· οὕτω και εἶναι το μόνον ἀξίωμα τούτο που δεν εἶχε ποτε διάρκειαν πλέον

³³ Ἡ ἀρίθμησις εις κεφάλαια δεν ὑπάρχει εν τῷ κειμένῳ, γενομένη διά το σαφέστερον.

³⁴ Πελάται ἀντιστοιχεῖ με το σημερινόν **κολόνοι**. Ἐκτήμοροι = λαμβάνοντες την ἕκτην μοῖραν (μερίδιον) των καρπῶν.

³⁵ Τα ἐντός παρενθέσεως εἶναι ἐπεξηγήσεις, μη περιεχόμεναι εις το κείμενον.

ή ετησίαν. Ως προς μεν λοιπόν τον χρόνον της ιδρύσεώς των έχουν τα αξιώματα τοιαύτην διαφοράν αναμεταξύ των. Δεν ήσαν δε όλοι εγκατεστημένοι εις έν μέρος οι εννέα άρχοντες. Αλλ' ο μεν βασιλεύς έμενεν εις το ονομαζόμενον τώρα Βουκόλιον, πλησίον του πρυτανείου (απόδειξις δε τούτου είναι ακόμη ότι και τώρα εκεί γίνεται η σύμμειξις της γυναικός του βασιλέως με τον Διόνυσον) ⁽³⁶⁾. Ο δε άρχων έμενεν εις το πρυτανείον, ο δε πολέμαρχος εις το Επιλύκειον (το οποίον πρότερον μεν ελέγετο πολεμαρχείον, αφού δε ο Επίλυκος γενόμενος πολέμαρχος το ανοικοδόμησε και το εκαλλώπισεν, ωνομάσθη (Επιλύκειον), οι δε θεσμοθέται (άρχοντες) έμενον εις το θεσμοθετείον. Εις τον καιρόν δε του Σόλωνος όλοι ομού οι άρχοντες συνήλθον εις το θεσμοθετείον. Είχαν δε εξουσίαν τότε οι άρχοντες να δικάζουν κατ' ουσίαν και απ' ευθείας τας δίκας και όχι όπως τώρα να ενεργούν μόνον προανάκρισιν (επί των δικών).

Ο οργανισμός μεν λοιπόν της διοικήσεως τοιούτος ήτο. Η δε βουλή των Αρεοπαγιτών είχεν αποστολήν το να επιβλέπη εις τήρησιν των νόμων, διηύθυνε δε τα πλείστα κυβερνητικά πράγματα της πόλεως και τα μεγαλύτερα, έχουσα συνάμα εξουσίαν και να τιμωρή και να επιβάλλη πρόστιμον εις όλους ιδίως τους παραβαίνοντας τους κοινωνικούς θεσμούς. (Τούτο δε), διότι η εκλογή των αρχόντων εγένετο εκ της αριστοκρατικής τάξεως και της πλουτοκρατικής, εξ εκείνων δε που είχαν διετελέσει άρχοντες εγίνοντο οι Αρεοπαγίται· διό και εξ όλων των αξιωμάτων μόνον τούτο διετηρήθη ισόβιον έως τώρα ⁽³⁷⁾. Ο οργανισμός μεν λοιπόν του πρώτου πολιτεύματος τοιούτος ήτο εις τας γενικάς του γραμμιάς. Μετά δε τούτα ύστερα από την πάροδον όχι πολλού καιρού, επί του άρχοντος Αρισταίχμου, ο Δράκων έθεσε τους πολιτικούς νόμους αυτού. Το δε σύστημα των νόμων τούτο ήτο κατά τον εξής τρόπον· τα πολιτικά μεν δικαιώματα επενεμήθησαν εις τους έχοντας να εισφέρουν ένα πολεμικόν οπλιισμόν στρατιώτου· διά δε τα αξιώματα των εννέα αρχόντων και των ταμιών ήσαν εκλέξιμοι όσοι είχαν περιουσίαν όχι μικροτέραν των δέκα μνων, ελευθέραν (από κάθε βάρος), διά δε τα άλλα αξιώματα τα μικρότερα εκλέξιμοι ήσαν όλοι οι εισφέροντες ένα πολεμικόν οπλιισμόν· στρατηγοί δε και ίππαρχοι εγίνοντο από τους έχοντας περιουσίαν όχι ολιγωτέραν των εκατόν μνων, ελευθέραν (από κάθε βάρος) και τέκνα γνήσια από νόμιμον γυναίκα μεγαλύτερα των δέκα ετών. Τούτους δε έπρεπε να κρατούν υπό εγγύησιν οι πρυτάνεις και οι στρατηγοί και οι ίππαρχοι, οι του παρελθόντος έτους, μέχρις ου ήθελαν δώσει λογοδοσίαν, ως εγγυηταί δε ήσαν δεκτοί εκ της αυτής τάξεως των στρατηγών και των ιπάρχων. Συνέστη δε βουλή από τετρακοσίους και ένα, οριζομένους διά κληρώσεως εκ των εχόντων πολιτικά δικαιώματα. Διά την κλήρωσιν δε ταύτην καθώς και διά τα άλλα αξιώματα ελαμβάνοντο οι άνω των τριάκοντα ετών και ωρίσθη να μη γίνεται δύο φορές άρχων ο αυτός πριν ή όλοι οι πολίται ήθελον γίνει άρχοντες· τότε δε πάλιν να γίνεται εξ αρχής νέα κλήρωσις (προς εκλογήν αρχόντων). Και αν κανείς εκ των βουλευτών απουσίαζεν από την συνέλευσιν ότε συνεδρίαζεν η βουλή ή συνήρχετο ο δήμος, αυτός επλήρωνε πρόστιμον τρεις μεν δραχμάς ο πεντακοσιομέδιμνος, δύο δε ο ιπτεύς και μίαν ο ζευγίτης. Η δε Βουλή του Αρείου Πάγου ήτο φύλαξ των νόμων και επέβλεπε τους άρχοντας, όπως κυβερνούν σύμφωνα με τους νόμους· είχε δε δικαίωμα κάθε αδικούμενος να καταγγέλλη ενώπιον της Βουλής των Αρεοπαγιτών, ορίζων τον νόμον, κατά παράβασιν του οποίου αυτός (ο καταγγέλλων) ηδικείτο· τα χρέη όμως επέφεραν (και τότε) υποχρέωσιν σωματικής δουλείας, καθώς έχει προαναφερθή· και η ιδιοκτησία της γης ευρίσκετο εις χείρας ολίγων ⁽³⁸⁾.

³⁶ Αλληγορική παλαιότητα Θρησκευτική τελετή γινομένη κατά την εορτήν των Διονυσίων εις τας Αθήνας. Ιδέ Ησύχιον: «της του βασιλέως γυναικός και θεού γίνεται γάμος».

³⁷ Το επόμενο χωρίον πιστεύεται ότι έχει παρεμβληθή εις το αρχικόν κείμενον, εκτός της φράσεως, την οποίαν σημειώνω με κυρτούς χαρακτήρας εις το κείμενον.

³⁸ Έως εδώ τελειώνει το παρέμβλητον κείμενον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'. ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΟΣ

Ενώ δε τοιαύτη ἦτο ἡ πολιτικὴ οργάνωσις καὶ οἱ πολλοὶ διετέλουν δούλοι τῶν ολίγων ἔκαμεν ἐπανάστασιν ὁ δῆμος (ὁ λαός) ἐναντίον τῶν ἐπιφανῶν ἐπειδὴ δε ἡ ἐπανάστασις ἦχο ἰσχυρά καὶ οἱ ἀντίπαλοι ἐπὶ πολὺν καιρὸν εὐρίσκοντο εἰς διάστασιν πρὸς ἀλλήλους, ἐξέλεξαν ἀπὸ κοινού ὡς συνδιαλλακτὴν καὶ ἄρχοντα τὸν Σόλωνα καὶ ἀνέθεσαν εἰς αὐτὸν νὰ συντάξῃ τὴν πολιτικὴν οργάνωσιν, συνεπεία τῆς ἐλεγεΐας (τοῦ ἐλεγειακοῦ ποιήματος) τὴν ὁποίαν αὐτὸς εἶχε κάμει, καὶ ἡ ὁποία ἀρχίζει ὡς ἐξῆς:

Γνωρίζω ἐγὼ κ' εἰς τὴν ψυχὴ μου μέσα φωλιάζει
ἡ θλίψη που βλέπω ἔτσι τὴν παλαιότερη χώρα τῆς Ἰωνίας
δυστυχημένην. (39)

Εἰς αὐτὴν (τὴν ἐλεγεΐαν) συνηγορεῖ καὶ ὑπὲρ τῶν δύο ἀντιπάλων μερίδων καὶ συζητεῖται ἀξιώσεις τῶν καὶ μετὰ ταῦτα συμβουλεύει ὁμοῦ καὶ τοὺς δύο νὰ καταπαύσουν τὴν ὑπάρχουσαν φιλονικίαν.

Ἦτο δε ὁ Σόλων κατὰ μὲν τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν ὑπόληψιν μετὰξὺ τῶν πρώτων, κατὰ δε τὴν περιουσίαν καὶ τὴν κατάστασιν μετὰξὺ τῶν τῆς μεσαίως τάξεως, ὅπως καὶ ἐκ τῶν ἄλλων πραγμάτων εἶναι ὁμολογούμενον καὶ ὅπως αὐτὸς ὁ ἴδιος εἰς τὰ ἀκόλουθα ποιήματά του βεβαιώνει, συμβουλεύων τοὺς πλουσίους νὰ μὴν εἶναι πλεονέκται:

Σεῖς δε πραινόντας στὴν ψυχὴ τὸν δυνατὸ πόθο
που ἀπ' τὰ πολλὰ ἀγαθὰ τὸν χορτασμό ἐπιτύχατε,
σε μετριοπάθεια βάλετε τὴν υψηλοφροσύνη σας· τι οὔτε εμεῖς
(ἀλλοιῶς) θὰ στέρξωμε, οὔτε αὐτὰ σε καλὸ θὰ σας βγουν, (40)

καὶ καθ' ὁλοκληρίαν πάντοτε τὴν αἰτίαν τῆς στάσεως (ὁ Σόλων εἰς τὴν ἐλεγεΐαν του) ἐπιρρίπτει εἰς τοὺς πλουσίους· διὸ καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλεγεΐας λέγει ὅτι φοβεῖται αὐτὸς «καὶ τὴν φιλαργυρίαν καὶ τὴν υπερηφάνειαν», διότι ἐξ αἰτίας αὐτῶν προέκυψεν ἡ ἔχθρα.

Κύριος δε γενόμενος τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ὁ Σόλων καὶ τὸν λαὸν ἀποκατέστησεν εἰς ἐλευθερίαν, καὶ κατὰ τὸ παρὸν καὶ κατὰ τὸ μέλλον, ἀπαγορεύσας νὰ συνομολογούνται δάνεια με σωματικὴν ἐγγύησιν (καὶ νόμους συνέταξε) (41) καὶ ἔκαμε κατάργησιν τῶν χρεῶν καὶ τῶν ἰδιωτικῶν καὶ τῶν δημοσίων, τὴν ὁποίαν (κατάργησιν) ὀνομάζουν σε ἰσάχθειαν, διότι ἀπέσεισαν τὰ βάρη. Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο μερικοὶ προσπαθοῦν νὰ επικρίνουν συκοφαντικῶς αὐτὸν διότι συνέβη εἰς τὸν Σόλωνα ἐνῶ ἐπρόκειτο νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν σεισάχθειαν νὰ προεἴπῃ τοῦτο εἰς μερικοὺς τῶν γνωρίμων του· ἐπειτα, ὅπως μὲν λέγουν οἱ δημοκρατικοί, (ἐνεκα τῆς προανακοινώσεως) ἐγίνε καταστρατήγησις τοῦ νόμου ὑπὸ τῶν φίλων πρὸς ὄφελός των, ὅπως δε λέγουν οἱ θέλοντες νὰ υβρίσουν, ἀπὸ τὴν καταστρατήγησιν καὶ αὐτὸς ἐπορίσθη ὠφέλειαν. Διότι οὔτοι (οἱ καταστρατηγήσαντες τὸν νόμον) δανεισθέντες ἠγόρασαν πολλὴν ἔκτασιν γῆς καὶ μετ' ολίγον, ὅτε ἐγίνε νὰ ἀποκοπῇ τῶν χρεῶν, εὐρέθησαν πλούσιοι· ὡς ἐκ τούτου λέγουν ὅτι ἐγίναν πλούσιοι οἱ κατόπιν παρουσιαζόμενοι ὡς ἀνέκαθεν πλούσιοι. Ἀλλ' ὅμως πιθανώτερον παρ' ὅλα ταῦτα εἶναι τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν. Διότι δὲν εἶναι εὐλόγον ὡς πρὸς

³⁹ Γινώσκω, καὶ μοι φρενὸς ἐνδοθεν ἄλγεα κείται, πρεσβυτάτην ἐσορῶν γαίαν Ἰαονίας καινομένην.

⁴⁰ Ὑμεῖς δ' ἠουχάσαντες ἐνὶ φρεσὶ καρτερόν ἤτορδι' πολλῶν ἀγαθῶν εἰς κόρον ἠλάσατεν μετρίοισι τίθεσθε μέγαν νόον· οὔτε γὰρ ἠμείσπεισόμεθ' οὔθ' ὑμῖν ἄρτια ταῦτ' ἔσεται.

⁴¹ Ἡ ἐντὸς τῶν ἀγκυλῶν φράσις εἰς τὸ κείμενον «καὶ νόμους ἔθηκε»· φαίνεται ὅτι ἔχει μετατοπισθῆ.

μεν τα άλλα (να δειχθή ο Σόλων) τόσον μετριοπαθής και φιλόπατρις, ώστε, ενώ ήτο δυνατόν εις αυτόν εκτοπίζων τους άλλους να γίνη τύραννος της πόλεως, ν' αποκρούση και τα δύο ταύτα και να προτιμήση το καλόν και την σωτηρίαν της πόλεως μάλλον παρά την ιδικήν του επικράτησιν, ως προς τόσον μικρά δε και ανάξια να κατακληιδώση τον εαυτόν του. Ότι δε ευρέθη εις τοιαύτην (δικτατωρικήν) εξουσίαν, τούτο μαρτυρούσι και η άθλια πολιτική κατάστασις και τα ποιήματα αυτού του ίδιου του Σόλωνος, ο οποίος εις πολλά μέρη των ποιημάτων αναφέρει τούτο (ότι δηλαδή θα ηδύνατο να γίνη απόλυτος άρχων) και όλοι οι άλλοι το ανομολογούσιν. Αυτή μεν λοιπόν η κατηγορία πρέπει να νομίζωμεν ότι είναι συκοφαντική.

Πολιτικόν δε οργανισμόν εσύστησε και νόμους έκαμεν άλλους· τους δε πολιτικούς θεσμούς του Δράκοντος έπαυσαν να τους μεταχειρίζονται εκτός των νόμων περί φόνου· χαράξαντες δε τους νόμους επάνω εις τους κύρβεις ⁽⁴²⁾, έστησαν τούτους εις την βασιλειον στοάν και ωρκίσθησαν να τους τηρούν όλοι. Οι δε εννέα άρχοντες ορκιζόμενοι προ του ιερού λίθου ωμολόγουν ότι, εάν ήθελον παραβή κανένα εκ των νόμων, θα προσέφερον (ως πρόστιμον της παραβάσεως) ένα ανδριάντα χρυσούν ⁽⁴³⁾. Όρισε δε (ο Σόλων) να ισχύωσιν οι νόμοι αμετάτρεπτοι δι' εκατόν έτη και ετακτοποίησε τον πολιτικόν οργανισμόν κατά τον εξής τρόπον. Κατά το τίμημα εχώρισε τον λαόν εις τέσσαρας τάξεις (τέλη) ⁽⁴⁴⁾ όπως ακριβώς ήτο διηρημένος και πρότερον, ήτοι εις πολίτην πεντακοσιομέδιμνον, εις πολίτην ιππέα, εις πολίτην ζευγίτην και εις πολίτην θήτα.

⁴² Οι κύρβεις ήσαν από ξύλον τετράγωνοι ή πυραμιδοειδείς πίνακες στρεφόμενοι περί άξονα και έχοντες επί των τριών ή των τεσσάρων πλευρών επιγραφάς. Ο Αρποκρατίων εις την λέξιν κύρβεις γράφει: «τους κύρβεις λίθους ορθούς εσώτας ους από μεν της στάσεως στήλας, από δε της εις ύψος ανατάσεως διά το κεκορυφώσθαι κύρβεις εκάλουν, ώσπερ και κυρβασίαν την από της κεφαλής τιθεμένην».

⁴³ Την διάταξιν εξηγεί ο Πλούταρχος εις τον βίον Σόλωνος 25, ορίζων ότι ο ανδριάς έπρεπε να είναι **ισομέτρητος**, δηλαδή του αυτού βάρους με εκείνον, διά τον οποίον ανετίθετο.

⁴⁴ Η αρχαία λέξις **τέλη**, την οποίαν και έχει το κείμενον, περιλαμβάνει διπλήν την έννοιαν – φορολογικής υποχρεώσεως του πολίτου και τάξεως εις την οποίαν ούτος ανήκει.

Κонец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.